

European Monitoring Centre
for Drugs and Drug Addiction

SR

Здравствене и безбедносне претње у вези са дрогама на Западном Балкану

Регионални извештај

2022

European Monitoring Centre
for Drugs and Drug Addiction

Здравствене и безбедносне претње у вези са дрогама на Западном Балкану

Регионални извештај

2022

Правна напомена

Ова публикација Европског центра за праћење дрога и зависности од дрога (*EMCDDA – European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*) заштићена је ауторским правима. Припрема овог извештаја финансирана је кроз пројекат *EMCDDA-IPA7* (споразум о доприносу ЕУ 2019/406-479), који финансира Европска унија. Ставови изражени у овом документу ни на који начин не одражавају званично мишљење Европске уније.

Луксембург: Канцеларија за публикације Европске уније, 2023.

© European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2023

Репродукција је дозвољена уз навођење извора.

Препоручено навођење извора: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2023), *Здравствене и безбедносне претње у вези са дрогама на Западном Балкану, регионални извештај*, Канцеларија за публикације Европске уније, Луксембург.

Print	ISBN 978-92-9497-820-2	doi:10.2810/519798	TD-03-22-106-SR-C
PDF	ISBN 978-92-9497-815-8	doi:10.2810/25710	TD-03-22-106-SR-N

EMCDDA-IPA

Funded by the
European Union

European Monitoring Centre
for Drugs and Drug Addiction

Праça Europa 1, Cais do Sodré, 1249-289 Лисабон, Португалија

Тел. +351 211210200

info@emcdda.europa.eu | www.emcdda.europa.eu

twitter.com/emcdda | facebook.com/emcdda

Садржај

- 4 | Захвалност
- 5 | Увод
- 7 | Кључни резултати
- 11 | Покретачи и фацитатори
- 13 | Политика и законодавни оквир у вези са дрогама
- 14 | Употреба дрога, последице и одговори
- 19 | Утицај тржишта дроге на Западном Балкану
- 21 | Улога и утицај криминалних мрежа Западног Балкана на тржишта дроге у ЕУ
- 25 | Канабис: употреба, производња и снабдевање
- 30 | Кокаин: употреба и снабдевање
- 34 | Хероин и други опиоиди: употреба и снабдевање
- 37 | Синтетичке дроге: употреба, производња и снабдевање
- 40 | Референце

Захвалност

Овај извештај је базиран на студији коју је спровела Глобална иницијатива против међународног организованог криминала (*GITOC – Global Initiative Against Transnational Organized Crime*) у оквиру пројекта *EMCDDA-IPA7*, који је финансиран од стране ЕУ (*EMCDDA* уговор: *CT.21.EU4MD.0048.2.0*).

EMCDDA група за израду нацрта: *Andrew Cunningham, Frédéric Denecker, Paul Griffiths, Jane Mounteney, Andre Noor, Robert Patrancus, Roumen Sedefov, Katerina Skarupova* и *Alexander Soderholm*.

GITOC тим за израду студије: *Kristina Amerhauser, Walter Kemp, Fatjona Mejdini* и *Ruggero Scaturro*.

EMCDDA допринос: *Marie-Christine Ashby* и *Cécile Martel*.

EMCDDA и *IPA7* пројектни тим изражавају своју захвалност руководиоцима националних опсерваторија за дроге и *IPA* националним кореспондентима за пројекат у релевантним партнерским институцијама, као и националним експертима из различитих области који су укључени у имплементацију активности у оквиру *IPA7* пројекта у периоду 2019–2022. године. Ове активности су директно и индиректно допринеле унапређењу знања које је основ за припрему овог извештаја.

Увод

Овај извештај пружа регионални преглед ситуације у вези са дрогом на Западном Балкану. За потребе ове анализе, регион укључује четири земље кандидата (Албанија, Црна Гора, Северна Македонија и Србија), као и две земље које су потенцијални кандидати за чланство у Европској унији – Босна и Херцеговина и Косово ⁽¹⁾.

EMCDDA од 2008. године ради са Западним Балканом на развоју и имплементацији пројеката техничке сарадње финансираних из Инструмента за претприступну помоћ (IPA) Европске комисије (ЕК). Циљ ових пројеката је да се корисници упознају са политикама и методама рада ЕУ и да се припреме за консолидовано и структурирано извештавање центра EMCDDA.

Анализа која је овде представљена има за циљ да унапреди знање о регионалној ситуацији у вези са дрогама обједињавањем доступних информација о обрасцима употребе дрога и њеним последицама у контексту политике и одговора на дроге, као и сагледавањем података о производњи дрога, трговини и снабдевању, и могућим утицајима на шира питања везана за безбедност. Заједничком анализом здравствених и безбедносних података намера је да се обезбеди свеобухватније и у већој мери стратешки оријентисано разумевање ситуације у вези са дрогама него што би се то могло постићи појединачним посматрањем ових области. Међутим, упркос покушају да се искористе све информације које су тренутно доступне, и да се где је могуће потврде закључци који произлазе из више извора, у неким областима постоје озбиљна ограничења у доступним подацима. Штавише, у овом извештају су коришћена експертска мишљења која могу допринети бољем увиду у ситуацију, али такве оцене није могуће емпиријски потврдити. Имајући у виду ове чињенице, потребно је водити рачуна о извођењу закључака из доступних података, а сходно томе пажња је посвећена идентификовању важних недостатака у постојећим информацијама због којих је важно спроводити даља истраживања и анализе.

Овде представљена анализа указује на то да су криминалне мреже Западног Балкана постале кључни актери и на регионалном и на тржишту дроге у ЕУ. Ово делимично одражава географски положај Западног Балкана, који се налази на раскрсници бројних рута

трговине дрогом, пре свега балканске руте за хероин, али сада, потенцијално, и неких нових рута за друге дроге, укључујући кокаин. Чини се да је утицај ових токова дроге на безбедност, управљање и владавину права значајан и има импликације и на регион и на ЕУ. Постоје и докази који указују на то да неке криминалне мреже из овог региона имају значајно оперативно присуство унутар ЕУ.

Док доступни подаци указују на то да се чини да је употреба дрога у региону ниска према међународним показатељима, приметне разлике у обрасцима употребе могу се уочити између земаља и међу различитим старосним групама и супстанцама. Важно упозорење у вези са доступним подацима о преваленцији употребе дрога у региону јесте да ово може бити изазвано недовољном спремношћу да се извести о употреби дрога као и друштвеном стигмом повезаном са употребом дрога.

Постоји стална потреба за праћењем последица повезаних са употребом опиоида и кокаина у овом региону, због доказа који указују на то да се употреба ових супстанци мења на начине који би могли имати важне импликације за будућност. Уопштено говорећи, у погледу пружања услуга, подаци указују на свеобухватну потребу у региону за бољим обезбеђивањем лечења и других сервиса за особе са проблемима повезаним са дрогом. Посебно се чини да су одговори усмерени на штетне обрасце употребе неопиоидних лекова тренутно недовољно развијени, док у исто време потребе у овој области могу расти.

Регионални преглед ситуације у вези са дрогом представљен у овом извештају почиње анализом покретача и фацилитатора регионалног тржишта дрога. Након тога следи преглед политике о дрогама и постојећих правних и регулаторних приступа. У тексту се затим разматрају подаци о обрасцима употребе дрога, интервенцијама и последицама употребе дрога. Затим се анализира утицај тржишта дроге на Западном Балкану, као и улога и ефекат криминалних мрежа Западног Балкана у ЕУ. Извештај се завршава регионалним прегледом за сваку од водећих врста дрога пронађених у овој области, са фокусом на употребу, производњу и трговину.

⁽¹⁾ Овај назив је без прејудуцирања статуса и у складу је са Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 1244 и мишљењем Међународног суда правде о декларацији о независности Косова.

Методe и подаци

Праћење образаца и трендова у скривеним и стигматизованим понашањима попут употребе дрога или криминалних активности као што је трговина дрогом, представља изазов и са практичне и са методолошке стране. Уопштено посматрано, доступност информација о дрогама је релативно ограничена у региону, иако постоје одређене разлике међу земљама. Из тог разлога, за израду ове анализе коришћено је више извора података. Међутим, због инхерентних ограничења доступних података, све показатеље потребно је тумачити са опрезом, посебно приликом поређења међу земљама.

Националне власти улажу напоре да побољшају доступност података, али се често суочавају са неразвијеном инфраструктуром за рутински мониторинг. На пример, регистри лечења особа које користе дрогу постоје само у Црној Гори и Србији. Србија је такође једина земља која има званично успостављен посебан морталитетни регистар смртних случајева повезаних са дрогом, иако Албанија, Косово и Северна Македонија редовно извештавају о неким подацима у вези са овом темом.

У неким случајевима када постоје информације, подаци су застарели или методолошке информације нису доступне, што компликује тумачење и анализу података. На пример, недостају информације у вези са методама које су коришћене за израду процене инјектирајуће употребе дрога у Босни и Херцеговини за 2012. годину, као и у вези са проценама обухвата сервисима за смањења штете и лечењем опиоидним агонистима о којима извештавају бројне међународне организације. Често подаци из регистра лечења и морталитета имају ограничену географску покривеност или још увек нису у потпуности усклађени са *EMCDDA* протоколима. Такође је важно напоменути да је прикупљање великог броја података у вези са здрављем који су доступни у региону подржано од стране међународних организација. Глобални фонд је, на пример, финансирао изванредан број био-бихејвиоралних истраживања. *EMCDDA* је поред Европског веб истраживања о дрогама (*EWSD – European Web Survey on Drugs*)⁽²⁾ такође подржао истраживања међу општом популацијом, и суфинансирао је спровођење Европског школског истраживања о употреби алкохола и других психоактивних супстанци (*ESPAD – European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*)⁽³⁾ у региону.

Подаци о индикаторима у вези са безбедношћу, као што су кршења закона о дрогама, заплене дроге, састав и цене дрога, прикупљени су од министарстава унутрашњих послова, правде и царина на Западном Балкану. Уложени су напори да се прикупе и предају центру *EMCDDA* подаци у складу са стандардним протоколима, и то је област у којој су све земље у региону постигле одређени напредак. Међутим, и даље постоје одређени проблеми везани за упоредивост и свеобухватност података. На пример, иако све земље саопштавају податке о заплени дроге, јасно је да они нису увек потпуни и у потпуности исправни. Даље, нису све земље биле у могућности да обезбеде податке о неким важним темама, као што су број кривичних дела у вези са дрогама или мере у вези са доступношћу дрога, те јачина/чистоћа заплених дрога и процењене цене.

Да би се превазишли неки од недостатака информација, ова анализа се ослања и на истраживање које је спровела Глобална иницијатива против међународног организованог криминала (*GI-TOC – Global Initiative Against Transnational Organized Crime*). Овај пројекат који је наручио *EMCDDA* укључио је упитнике и полуструктурисане интервјуе са преко 20 заинтересованих страна на Западном Балкану. Такође је спроведено више фокус група и извршен је преглед доступне научне и сиве литературе коју су објавили и владини и невладини субјекти.

Коришћени су и подаци из неких додатних студија које је спровео или подржао *EMCDDA* и информације које су центру *EMCDDA* обезбедиле националне опсерваторије за дроге (*NDO – National drug observatories*). У недостатку *NDO*, податке су обезбедиле национални кореспонденти за *EMCDDA-IPA7* пројекат користећи рутинске и успостављене алате за извештавање. Наведене су референце за литературу и све изворе података који су коришћени у анализи. Осим ако није другачије наведено, квалитативни подаци представљени овде потичу из интервјуа и фокус група спроведених посебно за овај пројекат.

(2) Више информација на: https://www.emcdda.europa.eu/activities/european-web-survey-on-drugs_en.

(3) Више информација на: https://www.emcdda.europa.eu/about/partners/espada_en.

Кључни резултати

Покретачи и фацитатори

- ▶ Регион Западног Балкана налази се на раскрсници неколико главних рута трговине дрогом. Канабис, кокаин, хероин, синтетичке дроге и прекурсори се кријумчаре у регион и из њега (слика 1).
- ▶ Чини се да су глобализација и с њом повезана путничка и транспортна инфраструктура све више експлоатисане од стране криминалних мрежа Западног Балкана. Ово је најочигледније у случају кокаина, јер се

чини да су неке мреже сада укључене у читав ланац снабдевања, од производње у Јужној Америци и увоза у ЕУ, до велепродаје и локалне дистрибуције. Делује да су велика потражња за дрогом у ЕУ и високи профити повезани са снабдевањем дрогом кључни покретачи оваквог развоја ситуације и чини се да су подстакли криминалне мреже Западног Балкана да се укључе у многе аспекте ланца снабдевања недозвољеним дрогама.

- ▶ Криминалне мреже примењују шифровану комуникацију и могу да користе онлајн тржишта и

СЛИКА 1

Главни путеви трговине дрогом на Западном Балкану

Улазне, одлазне и унутрашње руте трговине идентификоване на Западном Балкану за биљни канабис, кокаин, хероин и синтетичке дроге. Извори: EMCDDA и GI-TOC.

криптовалуте у покушају да избегну мере за спровођење закона. Ово сугерише да тржиште дроге у региону постаје у већој мери дигитализовано и да технологија и повезане оперативне иновације доносе користи криминалним мрежама укљученим у производњу дроге, трговину и прање новца.

► Унутрашње окружење у региону, посебно у погледу корупције, такође делује као фацилитатор за јачање и ширење криминалних мрежа на Западном Балкану.

Политика и законодавни оквир у вези са дрогама

► Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија усвојиле су политике у вези са дрогама које у великој мери прате структуру и садржај постојећих политика и акционих планова ЕУ.

► Према доступним информацијама, само Северна Македонија и Србија тренутно имају оперативну опсерваторију за дроге, а само Србија има активан национални систем раног упозоравања.

► Капацитет за мониторинг ситуације у области дрога у региону недовољно је развијен. Ово превасходно важи за многе показатеље из области здравља, али и индикатори из области понуде дрога су неадекватни. У циљу унапређивања ове ситуације потребно је да национални актери у већој мери препознају значај прикупљања података, политичке подршке за прикупљање података на националном нивоу и одрживог улагања у активности на прикупљању података.

► Иако употреба дрога сама по себи није посебно криминализована у региону, поседовање дроге је кривично дело у Федерацији Босне и Херцеговине, на Косову и у Србији, док је то административни прекршај у Албанији, Црној Гори, Северној Македонији и остатку Босне и Херцеговине.

Употреба дрога, последице и одговори

► Подаци указују на то да је према међународним стандардима, употреба дрога у региону генерално ниска, иако је важно напоменути да постоје разлике између земаља у погледу обрасца употребе и супстанци. Употреба дрога чешћа је међу мушкарцима у поређењу са женама, а у појединим земљама ова разлика је велика.

Као што је раније истакнуто, ограничења података такође спречавају тачнију процену преваленције дрога.

Преваленција употребе дрога у региону такође може бити потцењена због недовољне спремности да се дају подаци о употреби дрога и друштвене стигме повезане са употребом дрога.

► На основу података, делује да су високоризични и посебно штетни обрасци употребе дрога у региону углавном повезани са употребом хероина и других опиоида, као што су бупренорфин и метадон. Међутим, у неким земљама кокаин у праху и крек кокаин су такође повезани са инјектирањем дрога и смртним случајевима повезаним са дрогом.

► Стопе *HIV* инфекције међу особама које инјектирају дроге у региону су генерално ниске, док преваленција *hepatitis C* инфекције значајно варира између земаља и стопе су генерално упоредиве са онима у ЕУ. Међутим, неки од података у овој области су сада прилично стари и потребне су даље студије да би се утврдило да ли је ситуација и даље иста за ове показатеље.

► Већина смртних случајева повезаних са дрогом пријављених у региону била је повезана са употребом опиоида, било хероина или метадона, понекад у комбинацији са бензодиазепинима. Број смртних случајева у којима је откривен кокаин је био релативно висок у неким земљама. Међутим, важно је имати на уму недостатке података који утичу на поузданост закључака о смртним случајевима повезаним са дрогом.

► Сервиси за смањење штете постоје у свим земљама региона. Међутим, чини се да је пружање интервенција за смањење штете генерално недовољно за задовољавање потреба земаља и често зависи од међународног финансирања. Невладине организације играју значајну улогу у обезбеђивању услуга усмерених на смањење штете и терапије опиоидним агонистима у већини земаља.

► Доступно лечење је углавном конфигурирано да задовољи потребе особа са проблемима изазваним употребом опиоида. Број оних који отпочињу специјализовано лечење због проблема повезаних са другим супстанцама генерално је веома мали. Сматра се да ово одражава, барем делимично, ниску доступност услуга.

Утицај тржишта дрога и криминалних мрежа на Западном Балкану и у ЕУ

- ▶ Криминалне мреже Западног Балкана имају значајан утицај на безбедност, управљање и владавину права у региону. Чини се да су неке од ових мрежа активне и у ЕУ, са учешћем у производњи, трговини и дистрибуцији дроге.
- ▶ Једна од последичних безбедносних претњи која највише забрињава јесте насиље повезано са конкуренцијом на тржишту дроге и контролом рута трговине. Ово утиче на нивое насилног криминала како у региону, тако и у ЕУ. На пример, одређени број убистава у ЕУ је повезан са криминалним мрежама Западног Балкана умешаним у трговину кокаином.
- ▶ Организоване криминале мреже са Западног Балкана су укључене у више облика криминала, често ангажоване првенствено у трговини дрогом, али и у другим незаконитим активностима, укључујући кријумчарење оружја, трговину људима и прање новца.
- ▶ Делује да су неке од ових мрежа прошириле своје оперативно присуство на тржишту дрога ЕУ. Ово је повезано са већом укљученошћу у ланац снабдевања кокаином, који сада укључује активности у Латинској Америци, али изгледа да је повезано и са учешћем у производњи канабиса у неким земљама ЕУ.

Канабис

- ▶ Канабис је недозвољена дрога која се највише конзумира у региону, а постоје индикације да се његова употреба повећала последњих година, посебно међу младим људима.
- ▶ Обрасци узгоја канабиса у региону се мењају и диверзификују. Значајно мање канабиса се узгаја на отвореном у Албанији него раније, док су места за узгој канабиса у великим затвореним просторима забележена у више земаља у региону.
- ▶ Постоји забринутост да би део канабиса произведеног легално за коришћење у медицинске сврхе могао бити преусмерен на илегално тржиште. Производња канабиса за медицинску употребу легализована је у Северној Македонији, док се о сличном кораку дискутује у Албанији.

- ▶ Чини се да су неке криминалне мреже са Западног Балкана усвојиле нови пословни модел директног учешћа у производњи канабиса унутар ЕУ. Запажено је њихово присуство у низу земаља ЕУ, првенствено повезано са затвореним производним погонима.
- ▶ Постоје индикације да се део канабиса произведеног на Западном Балкану кријумчари у Турску, где се размењује за хероин.

Кокаин

- ▶ На основу доступних података из истраживања у општој популацији, кокаин је друга најчешће коришћена илегална дрога, после канабиса, међу одраслом популацијом на Западном Балкану. Међутим, нека од ових истраживања су стара, а поред тога и други облици употребе дрога, посебно стигматизовани, као што је употреба опиоида, могу бити потцењени овом методом истраживања. У неким земљама пријављено је и инјектирање кокаина, самог или у комбинацији са хероином, и употреба крек кокаина.
- ▶ Заплене дроге у последње две године указују на то да је значај морских лука на Западном Балкану, посебно у Албанији и Црној Гори, значајно порастао, иако су заплане количине и даље ниске у поређењу са онима које су заплане у неким већим лукама ЕУ.
- ▶ Криминалне мреже из региона Западног Балкана или са јаким везама са овим регионом појавиле су се као главни актери на тржишту кокаина у ЕУ и чини се да су укључене у промет дроге из Латинске Америке директно у европске луке. Наводи се и њихово присуство на кључним локацијама за извоз и увоз кокаина у Латинској Америци и ЕУ.

Хероин и други опиоиди

- ▶ Хероин је најчешће коришћени опиоид у региону, иако се метадон чешће користи на Косову и у Северној Македонији. У неким земљама пријављено је недозвољено тржиште метадона и бупренорфина преусмереног из легалних токова.
- ▶ Чини се да су регионалне заплане хероина генерално стабилне, као и да већина хероина пролази кроз регион на путу ка ЕУ копненим или морским путевима.

- ▶ Последњих година нису забележене значајне промене у трговини хероином. Међутим, феномен замене хероина за локално произведени канабис је питање које је изазвало забринутост и захтева даљу истрагу и праћење.
- ▶ Део анхидрида сирћетне киселине (прекурсорске хемикалије за производњу хероина) који је преусмерен из легалног снабдевања у ЕУ пролази кроз регион Западног Балкана на свом путу до области производње хероина.

Синтетичке дроге

- ▶ Амфетамин је највише запленивана и конзумирана синтетичка дрога у региону, иако су нивои употребе *MDMA* у неким земљама сада вероватно упоредиви са амфетамином.
- ▶ Тржишта синтетичких дрога у региону Западног Балкана изгледају веома динамично и сматра се да се углавном снабдевају из производње која се одвија у ЕУ. Међутим, пријављена је и одређена локална производња, а овакав развој може представљати важну претњу у будућности.
- ▶ Прекурсори за производњу синтетичких дрога вероватно пролазе кроз регион ка ЕУ.
- ▶ Чини се да су криминалне мреже са Западног Балкана мање укључене у трговину синтетичким дрогама у поређењу са другим дрогама.

Покретачи и фацитатори

Постоји неколико кључних покретача и фацитатора регионалног тржишта дрога на Западном Балкану. Ово тржиште је сложено, веома прилагодљиво и иновативно, што му омогућавају фактори као што су растућа транспортна инфраструктура, стратешка локација региона, глобализација и технолошки напредак. Ови фактори су довели до тога да производња и трговина дрогом постају све више интегрисани на регионалном и глобалном нивоу. Поред тога, употреба интернета и утицај информационо-комуникационих технологија на све сегменте друштва пружили су нове могућности организованом криминалу у низу суштинских области, укључујући логистику, криминалну сарадњу и финансијске токове. Корупција је такође постала покретач криминалних мрежа и подрива управљање и владавину права.

Стратешки географски положај и глобализација

Чини се да је један од кључних покретача трговине дрогом на Западном Балкану његова локација између земаља укључених у производњу дроге и снабдевање дрогом и земаља са великом потражњом за дрогом, посебно у ЕУ. Као главно претоварно чвориште за кријумчарење канабиса и хероина, а недавно и кокаина, регион је повезан са тржиштима ЕУ путем аутопутева, поморских лука, железница и аеродрома. Велике инвестиције из ЕУ и Кине (као део иницијативе „Појас и пут“ – *Belt and Road Initiative*), као и Турске, Русије и неких држава Залива (као што су Уједињени Арапски Емирати) побољшавају инфраструктуру региона. Међутим, изгледа да овај развој не кореспондира са одговарајућим повећањем улагања у безбедност и управљање границом (*GI-TOC, 2022*).

Регион је такође добро повезан са међународним финансијским тржиштима, али се наводи да не испуњава европске и међународне стандарде у неким аспектима регулисања интегритета својих финансијских тржишта, што га чини рањивим на незаконите финансијске токове и прање новца (*Cartwright and Amerhauser, 2022; Reitano and Amerhauser, 2020*).

Анализа указује на то да су криминалне мреже Западног Балкана искористиле глобализацију и повећану флексибилност у путовањима и реалокацији. Делује да су неке од ових мрежа укључене у цео ланац снабдевања трговине кокаином, од поља коке у Јужној Америци до дистрибуције на улицама већих европских

градава. Чини се и да ове мреже такође блиско сарађују са другим криминалним мрежама које делују на различитим тачкама у ланцу снабдевања, на пример са локалним групама укљученим у производњу или дистрибуцију дроге. Такође су примећене везе са другим међународно активним криминалним мрежама, на пример између италијанских криминалних мрежа и група које говоре албански језик. Чини се да такве мреже такође експлоатишу или регрутују дијаспоре у ЕУ да би унапредиле своје криминалне активности.

Потражња, снабдевање и профити

Подаци указују на то да је потражња за канабисом у региону Западног Балкана као и у ЕУ и Турској још један од покретача производње и трговине дрогом. Велика потражња за канабисом у ЕУ, на пример, можда је допринела пресељењу неких криминалних мрежа Западног Балкана у земље ЕУ с циљем да буду ближе овом потрошачком тржишту, где се чини да су све више укључене у успостављање и вођење локација за узгој канабиса.

Повећана производња кокаина у Јужној Америци је дала нове могућности криминалним мрежама Западног Балкана за кријумчарење великих количина кокаина директно на Западни Балкан и у Европу. Уклањање посредника вероватно је омогућило овим мрежама да остваре већи профит (видети такође одељак „Кокаин: употреба и снабдевање“).

Како су криминалне групе са Западног Балкана постале све покретљивије, брже и успешније, богатство и моћ које ово доноси створили су атрактиван профил на који неки људи теже да се угледају. Као резултат тога, неки млади људи (углавном младићи) из маргинализованих заједница су у искушењу да се укључе у ове групе. Ово је повремено поткрепљено музичким и друштвеним медијским садржајем који активности неких група чини наизглед гламурозним, уз често идентификовање по етничким основама.

Технолошки развој олакшава криминалне активности

Сматра се да криминалне мреже из региона Западног Балкана усвајају коришћење најновије технологије за побољшање ефикасности производње дроге, трговине и прања новца, као што су комплексна опрема за узгој у

затвореном простору, употреба дрoнова, шифроване комуникације (*Jeremic et al., 2022; Slobodna Bosna, 2021*) и криптовалуте (*Grauer and Jardine, 2022*). Делује да су софистициране криминалне мреже такође усвојиле употребу шифрованих комуникација (*Europol, 2021b; Politiko, 2022b*). Са новим развојем технологије, стручњаци су идентификовали ризик од могуће све веће употребе дрoнова за транспорт дроге у будућности. Ово представља могућу будућу претњу у смислу трговине дрогом са Западног Балкана у суседне земље ЕУ.

Иако се то не може емпиријски поткрепити, наводи се да људи који користе дроге на Западном Балкану све више користе дигиталну технологију како би лакше купили дрогу. Ово би могло омогућити криминалним мрежама да досегну већи број потенцијалних купаца и представљало би изазов за спровођење закона. Извештава се да су различите врсте дрога доступне на различитим онлајн платформама у региону, укључујући даркнет, али и путем апликација и платформи друштвених медија (*Biznis & Finansije, 2020*). Тако на пример, људи могу наручити канабис и MDMA директно преко платформе *Instagram* (*CDM, 2019*). Онлајн тржиште дроге је можда постало важнији извор снабдевања током пандемије болести *COVID-19*, када су ограничења кретања спречавала директну интеракцију особа које користе дрогу са дилерима дроге (*EMCDDA, 2021a*).

На основу студије о трансакцијама криптовалута на блокчејну (*blockchain*), чини се да су дилери дроге са Западног Балкана присутни на даркнет тржиштима, али не у истој мери као дилери из ЕУ (*Grauer and Jardine, 2022*). Употреба криптовалута је регулисана у неким земљама у региону. На пример, Северна Македонија је забранила коришћење криптовалута (*Chakraborty, 2021*), док је Косово предузело законске кораке да забрани рударење криптовалута због интензивне природе ових активности са аспекта енергетике (*Bami, 2022*). У Босни и Херцеговини тренутно не постоје прописи који се односе на коришћење криптовалута. Међутим, Централна банка је навела да се за плаћање може користити само званична валута (*Vijesti, 2018*). Криптовалуте су нерегулисане у Црној Гори (*Veljović and Vučinić, 2022*), док су Албанија и Србија регулисале њихову употребу (*Kalo & Associates, 2020; Gurcan Partners, 2022*).

Интерно окружење

Чини се да корупција омогућава производњу дроге и трговину дрогом у региону (*France24, 2019; GI-TOC, 2021b*). Иако је тешко проценити размере проблема, забележено је неколико случајева хапшења званичника због омогућавања трговине дрогом или умешаности у њу, а примећене су и везе између државних службеника и криминалних група. На пример, у марту 2021. године објављено је да неколико полицајаца из Босне и Херцеговине пола радног времена ради као лични телохранитељи познате личности укључене у криминал. Службеници су отпуштени из полиције, али су наводно наставили да раде за ту особу (*Avdić, 2021*). У Србији су, на основу годишњих извештаја МУП-а, у периоду од 2017. до 2020. године поднете 44 кривичне пријаве против полицијских службеника за кривична дела у вези са дрогом (*Ministry of Interior of Serbia* (МУП Р. Србије), 2018, 2019, 2020b, 2021).

Глобални индекс организованог криминала (*The Global Organized Crime Index*) указује на то да криминални актери у држави могу играти важну улогу у омогућавању илегалних економија и инхибирању отпорности земаља на организовани криминал на Западном Балкану. Према истом индексу, неке земље Западног Балкана (као што су Босна и Херцеговина и Србија) имају неке од највећих скорова индекса у Европи у погледу државно уграђених криминалних актера (*GI-TOC, 2021b*). Индекс такође указује на то да групе које функционишу у стилу мафије могу да искористе корупцију да би уживале заштиту у неким земљама региона. Овакви услови могу створити окружење које омогућава трговину дрогом и друге врсте организованог криминала (*GI-TOC, 2021b*).

Још један покретач укључености у тржишта дроге у региону може бити недостатак легитимних прилика за запошљавање, посебно у маргинализованим заједницама. Ово може неке људе подстаћи на трговину дрогом и узгој дроге, а чини се да је *COVID-19* подстакао овакав тренд.

Политика и законодавни оквир у вези са дрогама

Документи који дефинишу политику у вези са дрогама одражавају приоритете националних влада у решавању питања везаних за дроге. Специфичне документе политике у вези са дрогама који у великој мери прате структуру и садржај постојећих политика и акционих планова ЕУ у вези са дрогама, са фокусом на смањење понуде и потражње дрога и међусекторска питања као што су мониторинг и координација, усвојили су Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија (видети оквир „Национални системи за мониторинг дрога“). У Албанији, релевантни и активни документи о политици дрога покривају само питања дрога у вези са организованим криминалом. Стратегије за дроге у Црној Гори и Србији су технички истекле, али оне настављају да усмеравају активности актера на националном нивоу. Све земље у региону са стратегијама које су специфичне за питања дрога препознају потребу за услугама смањења штете. Албанија, која нема стратегију за дроге, наглашава потребу за смањењем штете специфичне за *HIV* у свом Националном акционом плану за *HIV/AIDS* за период 2020–2025.

Кривична дела у вези са дрогама обично су прописана кривичним законима појединих земаља Западног Балкана. Поред тога, Црна Гора и Северна Македонија дефинишу поседовање и употребу дрога специјализованим законима о контроли опојних

супстанци или превенцији употребе дрога. Употреба дрога није забрањена, осим на јавним местима. Прекршаји везани за поседовање и употребу дроге се разликују међу земљама у региону. Поседовање мањих количина дроге за личну употребу изузето је од казне у Албанији, док се у Црној Гори и Северној Македонији третира као административни прекршај, а на Косову и у Србији као кривично дело. У Босни и Херцеговини кривична дела у вези са употребом дрога и поседовањем мањих количина дрога регулишу федерални ентитети и Брчко дистрикт. У Федерацији Босне и Херцеговине поседовање дроге за личну употребу је кривично дело, док се у Републици Српској и Брчко дистрикту сматра прекршајем.

У Северној Македонији, где је употреба канабиса у медицинске сврхе легална од 2016. године, недавно је ажуриран Закон о контроли опојних дрога и психотропних супстанци, који обезбеђује правни основ за производњу канабиса у медицинске сврхе. Међутим, постоји забринутост да је производња медицинског канабиса у Северној Македонији на мети криминалних мрежа, са извештајима да су велике количине канабиса за коришћење у медицинске сврхе можда украле криминалне групе, и да се илегална култивација понекад одвија усред узгоја за медицинске сврхе (видети одељак „Канабис: употреба, производња и снабдевање“). Дискусије о употреби канабиса у медицинске сврхе тренутно су у току у Албанији, где се у анкети код више од 500.000 грађана спроведеној на захтев владе 2022. године, више од 60% испитаника изјаснило да подржава легализацију употребе канабиса у медицинске сврхе (Kote, 2022b).

Национални системи за мониторинг дрога

Иако национални документи и стратегије о дрогама на Западном Балкану предвиђају системе за мониторинг дрога, или барем побољшања неких њихових компоненти, само Северна Македонија и Србија тренутно имају оперативну опсерваторију за дроге, а само Србија има оперативни национални систем раног упозоравања. Постоји значајан простор за унапређење мониторинга дрога и одговора који су доступни за решавање проблема са дрогама (видети такође одељак „Одговор на употребу дрога и последице“). Систематичнији и координисанији приступ изградњи националних информационих система о дрогама, укључујући усклађивање са стандардима ЕУ, и даље је потребан у већини земаља Западног Балкана.

Употреба дрога, последице и одговори

Употреба дрога на Западном Балкану

Тачна процена распрострањености дрога и трендова у региону је отежана због недостатка научно заснованих скоријих студија. Међутим, на основу доступних истраживања у општој популацији и истраживања међу децом школског узраста, учесталост оних који су користили неку од дрога, на Западном Балкану је генерално нижа у поређењу са сличним показатељима у земљама чланицама ЕУ. Међутим, чини се да постоје разлике између земаља у погледу образаца употребе супстанци и старосних група. На пример, резултати истраживања о употреби канабиса су генерално упоредиви са земљама ЕУ за које се сматра да имају ниску распрострањеност, од којих се неке граниче са Западним Балканом (као што су Бугарска, Румунија и Грчка). Поређења ради, процењена преваленција употреба кокаина међу младим одраслим особама (узраста од 15–34) у Албанији у 2014. и у Северној Македонији у 2017. години много је већа од просека ЕУ у 2020. години (EMCDDA, 2022). Неки од доступних података из истраживања су сада прилично стари и, уопштеније, степен пристрасности која проистиче из стопе одбијања давања одговора треба увек узети у обзир приликом интерпретације резултата истраживања и поређења међу земаља. Чињеница да се трендови у употреби дрога могу прилично брзо променити додатно наглашава потребу за новијим студијама, спроведеним коришћењем робусних метода, како би се обезбедило боље разумевање развоја образаца потрошње дрога у региону.

Уопштено, подаци сугеришу да је канабис и даље најчешће коришћена илегална дрога у региону, а затим кокаин. Стручњаци су приметили да се обе дроге све више користе, иако, као што је раније наведено, емпиријски засноване анализе трендовима тренутно нису могуће због недостатка доступних података. Употреба канабиса је претежно заступљена међу младим људима, док се чини да се кокаин чешће користи код урбане средње класе и у одмаралиштима широм региона. Поред тога, смртни случајеви повезани са кокаином пријављени су у Албанији и Северној Македонији, док су међу маргинализованим групама инјектирање кокаина и употреба крек кокаина такође примећени у неколико земаља.

Чини се да су високоризични обрасци употребе и дугорочни и хронични проблеми са дрогама у региону углавном повезани са хероином и другим опиоидима

као што су бупренорфин и метадон, иако се у неким земљама, као што је раније наведено, кокаин и крек кокаин користе међу одређеним рањивим групама људи. Недавне процене о броју корисника опиоида или особа које инјектирају дроге у великој мери недостају. Штавише, подаци о лечењу, који би могли да обезбеде још један увид у овај вид употребе дрога, прелиминарни су и тренутно доступни само за 2019. и 2020. годину. Процена трендова је отежана и због утицаја пандемије болести *COVID-19* на потражњу за лечењем и само лечење у 2020. години.

Доступне информације о обрасцима употребе синтетичких дрога сугеришу да је ситуација у региону прилично хетерогена. На пример, процене употребе *MDMA* (екстазија) у Црној Гори и употребе амфетамина у Црној Гори и Северној Македонији међу одраслима веће су од просека ЕУ, али то није случај у другим земљама. Слично томе, подаци из Европског школског истраживања о употреби алкохола и других психоактивних супстанци (*ESPAD – European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*) указују на учесталост употребе амфетамина у Црној Гори и Србији која је слична или већа од просека ЕУ међу адолесцентима. Доступни подаци такође сугеришу да употреба нових психоактивних супстанци (НПС) није уобичајена, иако је важно напоменути да је овај закључак заснован на лимитираним подацима. Штавише, мишљење стручњака указује на то да би употреба синтетичких канабиноида у Србији могла бити у порасту. Општи проблем је то што су стручњаци интервјуисани за ову студију уочили низ нових и потенцијално важних трендова у употреби дрога који нису могли бити емпиријски поткрепљени због недостатка истраживања. Ови квалитативни извештаји ће се стога морати пратити у будућим квантитативним истраживањима или у оквиру мониторинга.

Потенцијални проблем у процени употребе дрога у региону је невољност да се искрено одговори на питања о понашањима која су веома стигматизована и која се генерално не одобравају, што доводи до одбијања учешћа и одговора на питања или пристрасности одговора у истраживањима (видети одељак „Стигма и ставови према употреби дрога“). Ово питање није специфично само за Западни Балкан, али може имати важне импликације за тумачење како тренутних тако и будућих процена распрострањености и за дизајн будућих студија.

Стигма и ставови према употреби дрога

Друштвена стигма повезана са употребом дрога и усмерена на оне који користе дрогу уобичајена је на Западном Балкану. У националним репрезентативним истраживањима међу одраслим становништвом, спроведеним између 2014. и 2018. године, већина испитаника је изразила неодобравање употребе дрога и постојала је широко распрострањена перцепција особа које конзумирају супстанце као криминалаца. Међутим, мишљење стручњака и неки подаци сугеришу да се ови ставови сада можда мењају, барем у погледу повремене употребе дрога. Постоје неке индикације да канабис и неки облици употребе кокаина постају друштвено прихватљивији. Међутим, чини се да нивои

друштвене стигме остају високи у погледу употребе дрога међу маргинализованим или искљученим групама, онима који имају проблема и траже помоћ и онима који користе опиоиде или инјектирају дроге.

Мишљење стручњака такође описује како је употреба дрога гламуризована у друштвеним медијима и од стране познатих личности, често повезивана са начином живота који указује на стицање богатства, али и насиљем. Профили на друштвеним мрежама неколико познатих криминалаца или људи блиско повезаних са криминалним мрежама у Босни и Херцеговини привукли су више од пола милиона пратилаца.

Стопе одговора такође могу да варирају у зависности од важних демографских варијабла као што је пол. Генерално, чини се да су мушкарци спремнији од жена да извештају о сопственој употреби дрога у истраживањима спроведеним на Западном Балкану. Док се у неким земљама, као што је Босна и Херцеговина, чини да су разлике у нивоима самоизвештавања о тренутној употреби дрога значајне, у другим земљама у региону (на пример у Црној Гори и Србији) пријављена преваленција употребе дрога код жена је само нешто нижа од оне међу мушкарцима. Такође се чини да се жене ретко убрајају међу особе које отпочињу лечење или које су корисници услуга за смањење штете – што пре може бити повезано са стигмом и недостатком услуга специфичних за жене него што одражава општу потребу жена које користе дроге за овим услугама. На пример, чак и у Црној Гори, где истраживања показују да су разлике у употреби дрога између мушкараца и жена мање изражене у поређењу са другим земљама у региону, ниједна жена није учествовала у био-бихевиоралном истраживању међу особама које инјектирају дрогу, за које су учесници истраживања регрутовани међу корисницима сервиса за смањење штете. Премда родне разлике могу, и готово сигурно да постоје, у погледу образаца употребе дрога, оне могу бити наглашене проблемима недовољног пријављивања. Стога се у овом последњем примеру чини вероватним да стигма може деловати као препрека за жене и у смислу приступа услугама и ангажовања у истраживањима, и не може се претпоставити да резултати нужно имплицирају да нема или да је врло мали број жена које инјектирају дроге у Црној Гори.

Перципирана доступност дрога

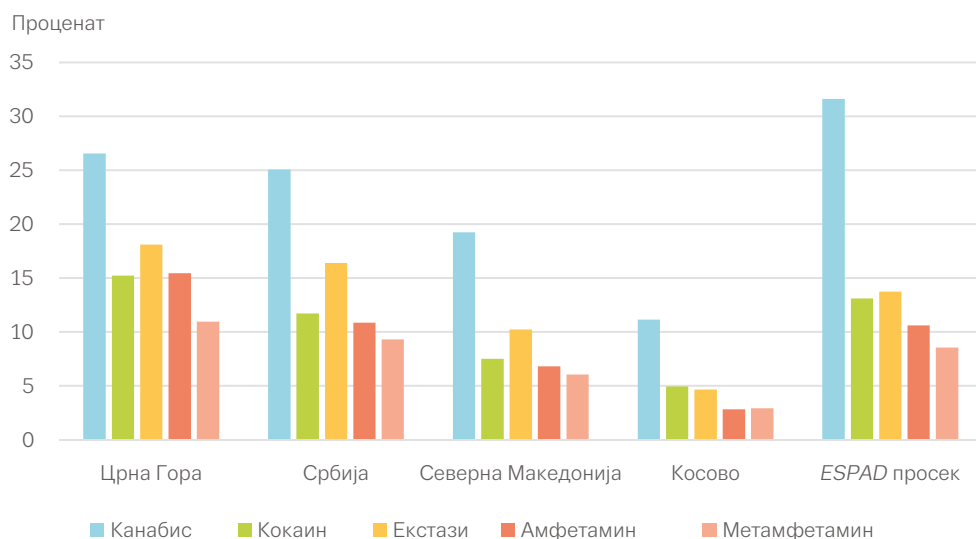
Стручњаци су известили да се већина недозвољених дрога сматра лако доступним у региону, посебно у великим градовима (видети такође оквир „COVID-19 и доступност дрога“). Доступни су неки квантитативни

COVID-19 и доступност дрога

Слично налазима из ЕУ, чини се да је утицај пандемије болести COVID-19 на употребу и доступност дрога био најјаче повезан са супстанцама које се обично купују и користе у ноћним клубовима, а који нису били доступни током периода мера физичког дистанцирања и „закључавања“ (EMCDDA, 2021b). Мишљења експерата сугеришу да се релативна стабилност делова тржишта дроге током пандемије може објаснити постојањем кратких путева снабдевања канабисом и потенцијално великим залихама кокаина и хероина или непрекинутим ланцима снабдевања. Такође се чинило да су онлајн тржишта постала важнији извор снабдевања током пандемије болести COVID-19, када су ограничења кретања спречавала људе који користе дрогу да комуницирају са дилерима на уобичајен начин (EMCDDA, 2021a).

СЛИКА 2

Перципирана доступност дрога у истраживању *ESPAD* 2019: ученици старости 15–16 година који су навели да би одређену супстанцу могли да набаве „прилично лако“ или „веома лако“

Извор: *ESPAD*, 2021.

подаци у вези са перцепцијом доступности супстанци из *ESPAD* истраживања из 2019. међу ученицима од 15 до 16 година (*ESPAD*, 2021), које је спровело четири земље Западног Балкана. Резултати из ових земаља могу се упоредити са резултатима свих земаља које су учествовале у *ESPAD* истраживању (видети слику 2). На пример, у поређењу са просеком за све земље које су учествовале у истраживању, већи проценат ученика у Црној Гори и Србији је навео да су кокаин и синтетички стимуланси прилично или веома лако доступни.

Последице

Свака земља у региону има локалну или националну процену величине популације са високоризичним обрасцима употребе дрога, као што су употреба опиоида и инјектирање. Међутим, подаци су у многим случајевима застарели и у неким случајевима нису доступне важне методолошке и контекстуалне информације. Из наведених разлога, тешко је евалуирати информације које су доступне у овој области као и користити их за поређења.

Подаци о смртним случајевима повезаним са дрогом доступни су за Албанију, Косово, Северну Македонију и Србију. У све четири наведене земље, у већини забележених смртних случајева повезаних са дрогом као узрок се јављају опиоиди, иако су у Северној Македонији и Албанији смртни случајеви повезани са кокаином такође пропорционално релативно чести међу

свим супстанцама у забележеним смртним случајевима. Опиоиди се често налазе у комбинацији са другим супстанцама – обично са алкохолом, бензодиазепинима или другим опиоидима. Међутим, потребан је опрез при тумачењу ових података јер су стопе обдукција у региону ниске, токсиколошка испитивања се можда не спроводе увек, а територијална покривеност подацима је често непотпуна.

Земље у региону у извештајима наводе релативно ниске стопе *HIV*-а међу особама које инјектирају дроге, иако доступни подаци имају ограничења и често су застарели. Процене преваленције антитела на *hepatitis C* вирус (*HCV*) међу особама које инјектирају дрогу крећу се од 24% на Косову до 79% у Северној Македонији – нивои који би били у великој мери упоредиви са онима у ЕУ (од 13% до 86% у државама чланицама ЕУ у 2020. години) (*EMCDDA*, 2022).

Одговор на употребу дрога и последице

Превенција

Превенција је приоритетна област у националним документима о политици дрога у свим земљама Западног Балкана, где такви документи постоје. Иако се национални системи превенције разликују, уобичајено је фокусирање на превентивне иницијативе у систему образовања. Приступ који се користе у овим окружењима укључују програме оријентисане на развој

вештина, а са одређеним доказима о ефикасности; кампање за подизања свести које спроводе институције за спровођење закона; и посебна предавања у оквиру школских предмета као што је биологија. Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Србија имају најмање једног стручњака обученог за Европски превентивни курикулум (*EUPC – European Prevention Curriculum*), који даје смернице за оне програме за које се показало да имају позитивне резултате. Босна и Херцеговина је превела *EUPC* смернице и започела обуку доносилаца одлука широм земље. Србија сада има систем акредитације за превентивне програме, а Северна Македонија планира да примени међународне смернице у наредним годинама.

Смањење штете

Чини се да су национални системи за праћење дрога боље припремљени за праћење *HIV* инфекције него *HCV* инфекције, са често доступним рутинским дијагностичким тестирањем за *HIV* инфекцију, али не и за *HCV*. Што се тиче лечења, антивирусни лекови директног дејства, веома ефикасна терапија за *HCV*, доступни су у свим земљама региона осим у Северној Македонији, иако су ограничења или баријере за њихову употребу пријављена у Албанији, на Косову, у Црној Гори и Србији. (*Maticic et al., 2020; WHO, 2019*).

Услуге смањења штете доступне су у свим земљама региона, али се нивои пружања услуга разликују од земље до земље. Тамо где су услуге доступне, оне обично укључују обезбеђивање стерилних игала и шприцева, саветовање, тестирање на неке заразне болести, социјалну подршку и друге здравствене мере и мере подршке. Са изузетком Србије, где пружањем услуга управља институт за јавно здравље, услуге смањења штете у великој мери обезбеђују невладине организације. Обим, доступност и географска дистрибуција услуга варирају од земље до земље и чини се да у великој мери зависе од доступности буџетских средстава. Пружање ових услуга у региону је и у прошлости било фрагилно и зависило је од подршке међународних донатора. Чини се да су недавне промене у критеријумима за одобравање средстава и накнадно повлачење финансирања из пројеката Глобалног фонда у неким земљама у региону учинили ситуацију невладиних организација ангажованих на пружању ових услуга посебно несигурном (*EMCDDA, 2021b; Shaw, 2022*). У Северној Македонији и Србији, националне владе сада суфинансирају програме смањења штете из својих државних буџета.

Недавна процена ситуације сугерише да одредбе о смањењу штете нису довољне да би се задовољиле претпостављене потребе у неким земљама, посебно у Албанији и Босни и Херцеговини (*Shaw, 2022*). На пример, циљ Светске здравствене организације (СЗО) за дистрибуцију шприцева за 2020. био је да се обезбеди покривеност од 200 стерилних шприцева годишње за сваку особу која убризгава дрогу (*WHO, 2017*). Процењена покривеност програмима давања стерилних игала и шприцева креће се од шест стерилних шприцева годишње по особи која инјектира дрогу у Србији до 74 у Црној Гори (*UNAIDS, 2022*). Иако се процењује да је обухват у Босни и Херцеговини достигао 142 шприца по особи која инјектира дрогу у 2016. години, ова бројка односи се на ситуацију пре значајног смањења услуга смањења штете а новији подаци нису доступни (*Shaw, 2022*).

Лечење

Модалитети лечења доступни у земљама широм региона обично укључују детоксикацију, болничко лечење и амбулантно лечење. Лечење опиоидним агонистима (*) коришћењем метадона и бупренорфина доступно је у свим земљама. Процене покривености опиоидним агонистима доступне су за четири земље у региону и крећу се од 11% особа које користе опиоиде у Албанији и Босни и Херцеговини до 31% у Северној Македонији (*UNAIDS, 2022*). Иако ове бројке показују да је обухват испод препорученог циља СЗО за 2020. од 40% (*WHO, 2017*), није јасно како су израчунате стопе обухвата и треба бити опрезан у погледу поузданости доступних процена.

Постојеће информације сугеришу да је покривеност лечењем географски неравномерна унутар региона, са највећом покривеношћу у главним градовима. У Албанији, на пример, клијенти морају да путују у Тирану ради било каквог лечења осим метадонске терапије. У Северној Македонији, рурални делови земље имају само ограничен приступ лечењу опиоидним агонистима, иако су побољшања постигнута током пандемије болести *COVID-19*.

Док програме смањења штете углавном реализују невладине организације, лечење зависности од дрога углавном пружају државне здравствене установе, иако постоје неки изузеци. На пример, на Косову, главни

(*) Термин „лечење опиоидним агонистима“ се овде односи на више врста лечења која укључују прописивање опиоидних агониста за лечење зависности од опијата. Читалац треба да буде свестан да овај термин укључује супституциону терапију опиоидима, која се још увек може користити у неким од *EMCDDA* алата за прикупљање података и ранијим документима.

пужалац лечења зависности од дрога је НВО Лавиринт, док је у Албанији НВО Аксион Плус једини пужалац услуге лечења метадоном. Трошкове лечења зависности од дрога обично покривају национални планови здравственог осигурања. Приватни центри за лечење, терапијске заједнице и програми које воде верске заједнице такође постоје, али тренутно ови пужаоци услуга обично не учествују у националном извештавању и стога су информације о њиховим клијентима или услугама које нуде ограничене.

Корисници опиоида представљају већину клијената који посећују центре за лечење у региону, мада се то у великој мери може приписати и чињеници да је то главна терапија који се нуди у центрима који учествују у извештавању. Број клијената који се лече због употребе других дрога је генерално мали, иако неки центри (на пример Универзитетска болница Мајка Тереза у Тирани или Лавиринт на Косову) извештавају о значајном броју корисника кокаина међу својим клијентима. Стручњаци су известили о општем недостатку опција лечења за неопиоидне кориснике, неадекватним ресурсима за психо-социјалну подршку и недовољним или непостојећим програмима усмереним на друштвену реинтеграцију након лечења.

Интервјуи са пужаоцима услуга су приметили да одређени број имућнијих људи који желе да се лече од зависности од дроге могу тражити опције у другим земљама, што може бити повезано са проблемима око стигме или доступношћу услуга које се нуде на локалном нивоу.

Утицај тржишта дроге на Западном Балкану

Регион је важно подручје за међународне токове дроге. Криминалне мреже Западног Балкана укључене у трговину дрогом имају значајан утицај на питања која се односе на безбедност, управљање, економију и владавину права у региону, и доприносе криминалу у земљама ЕУ у којима су оперативно присутне.

Безбедност

Дрога на Западни Балкан улази различитим путевима, од којих је сваки повезан са одређеним изазовима за безбедност и спровођење закона. Кокаин и хероин се, на пример, уносе у то подручје преко јадранских лука, за које се чини да су постале значајније за криминалне мреже, посебно оне са седиштем у земљама Западног Балкана без излаза на море. Ово је такође могло утицати на безбедносну ситуацију у градовима у близини ових лука (нпр. лука Драч у Албанији и лука Бар у Црној Гори), пошто се низ криминалних активности укоренењује на овим локацијама како би се подржао увоз пошиљки дроге, као што су коруптивна пракса и послови у вези са складиштењем, транспортом и прањем новца.

Акутна безбедносна претња у вези са дрогом на Западном Балкану је насиље повезано са надметањем за тржишта дроге и руте трговине, или насиље које

произилази из спорова између супарничких криминалних мрежа (*EMCDDA and Europol, 2022; Lala, 2021; OCCRP, 2020* – видети оквир „Везе између фудбалског хулиганизма и илегалних активности“).

Постоје и извештаји о припадницима међународних криминалних мрежа које делују на Западном Балкану или сарађују са криминалним мрежама са седиштем у региону. На пример, наводи се да чланови италијанских и турских криминалних мрежа избегавају правду тако што се налазе на Западном Балкану, док се сматра да су руске криминалне организације укључене у активности прања новца дуж обале региона (*Duvar, 2021; Jeremic et al., 2021; Kajosevic, 2021*). Постоје и неки извештаји о везама са криминалцима и криминалним мрежама са седиштем у Латинској Америци.

Управљање и владавина права

Извештаји показују да су криминалне мреже које делују на местима са slabим управљањем дуж рута трговине људима у региону развиле везе са неким локалним предузећима и званичницима (*GI-TOC, 2019*). Тамо где такви савези постоје, они представљају сталну претњу по безбедност и добро управљање (видети оквир „Симбиоза између криминалних мрежа и коруптивних пракси на високом нивоу“).

Везе између фудбалског хулиганизма и илегалних активности

У фебруару 2021. године, српске власти су ухапсиле вођу групе фудбалских хулигана Јањичари који има везе са црногорском мрежом за трговину дрогом, приватним радницима обезбеђења и низом високих званичника (*Dragojlo, 2021*). Недавна студија о фудбалском хулиганизму на Западном Балкану сугерише да су неке групе у Србији, а у мањој мери у Босни и Херцеговини и Северној Македонији, биле укључене у дистрибуцију и продају дроге. Чини се да ове групе експлоатишу младе чланове и подстичу их да се укључе у активности тржишта дроге. Такође се наводи да су исте групе коришћене за изазивање ремећења реда у име неких политичара и да су умешане у трговину оружјем, провале и изнуду (*Djordjevic and Scaturro, 2022*).

Симбиоза између криминалних мрежа и коруптивних пракси на високом нивоу

У неким местима у региону наводи се да постоји симбиотски однос између криминалних мрежа и елите на високом нивоу, што доводи до корупције. То може укључивати пружање преференцијалног приступа уговорима о јавним набавкама, што подрива принцип једнаких услова, одвраћа потенцијалне инвеститоре и преусмерава јавне ресурсе на криминалне организације, чиме се омета развој (*Zvekcic and Roksandic, 2021*). Пријављено је да у неким случајевима велики трговци дрогом могу избећи кривично гоњење, или да су у неким случајевима поништене претходно успешне пресуде (*Zvekcic and Roksandic, 2021*).

Такође, постоје индиције да се профит стечен од трговине дрогом користи за подривање владавине права у региону (видети такође оквир „Прање прихода који потиче од криминала у вези са дрогом“). На неким местима се наводи да је ово створило круг у којем новац од дроге омогућава заштиту, а заштита омогућава и одржава незакониту активност. Такође се наводи да су криминалне мреже укључене у трговину дрогом претиле високим званичницима, подмићивале или их уцењивале (*Reitano and Amerhauser, 2020*). У јулу 2021. године, у Албанији, тужилац и два полицајца били су међу 38 особа притворених због кривичних дела повезаних са наркотицима, корупције, злоупотребе положаја и прање новца у контексту двогодишње међународне операције коју је водила Италија (*Euronews, 2021*).

Социоекономија и вулнерабилност

Чини се да су одређена места, која се налазе дуж рута трговине људима у региону, која карактерише социоекономска рањивост и слаба управа, постала привлачна мета за активности криминалних мрежа. У овим областима, младе и незапослене људе може привући могућност да зараде значајну количину новца од укључивања у трговину дрогом, посебно тамо где нема алтернативних могућности за запошљавање. Дакле, у неким неразвијеним заједницама, ови фактори су можда створили групу младих људи који су подложни учешћу у криминалним мрежама, било у земљи или иностранству.

У неким руралним заједницама, чини се да су локалне економије такође постале зависне од прихода добијених од узгоја канабиса. Велики напад и разбијање култивације канабиса у Албанији од 2016. могао је допринети повећању миграције у друге делове земље и у иностранство, што је погоршано недостатком алтернативних извора прихода.

Прање прихода који потиче од криминала у вези са дрогом

Према неким извештајима, приход од трговине дрогом је на Западном Балкану прикривен и пран кроз грађевинарство и некретнине, коцкарнице и послове који захтевају много новца. Прање новца засновано на имовини, потенцијално користећи приходе стечене од трговине дрогом, можда је допринело повећању цена некретнина у бројним областима, као што су Београд, Тирана и дуж обале Јадрана, иако је величину овог повећања тешко проценити. Извештава се и да многе зграде остају празне након завршетка, што потенцијално указује на прање новца. У Црној Гори, криминалне мреже Кавачани и Шкаљарци наводно поседују имовину вредну више од 27 милиона евра (*CDM, 2017*).

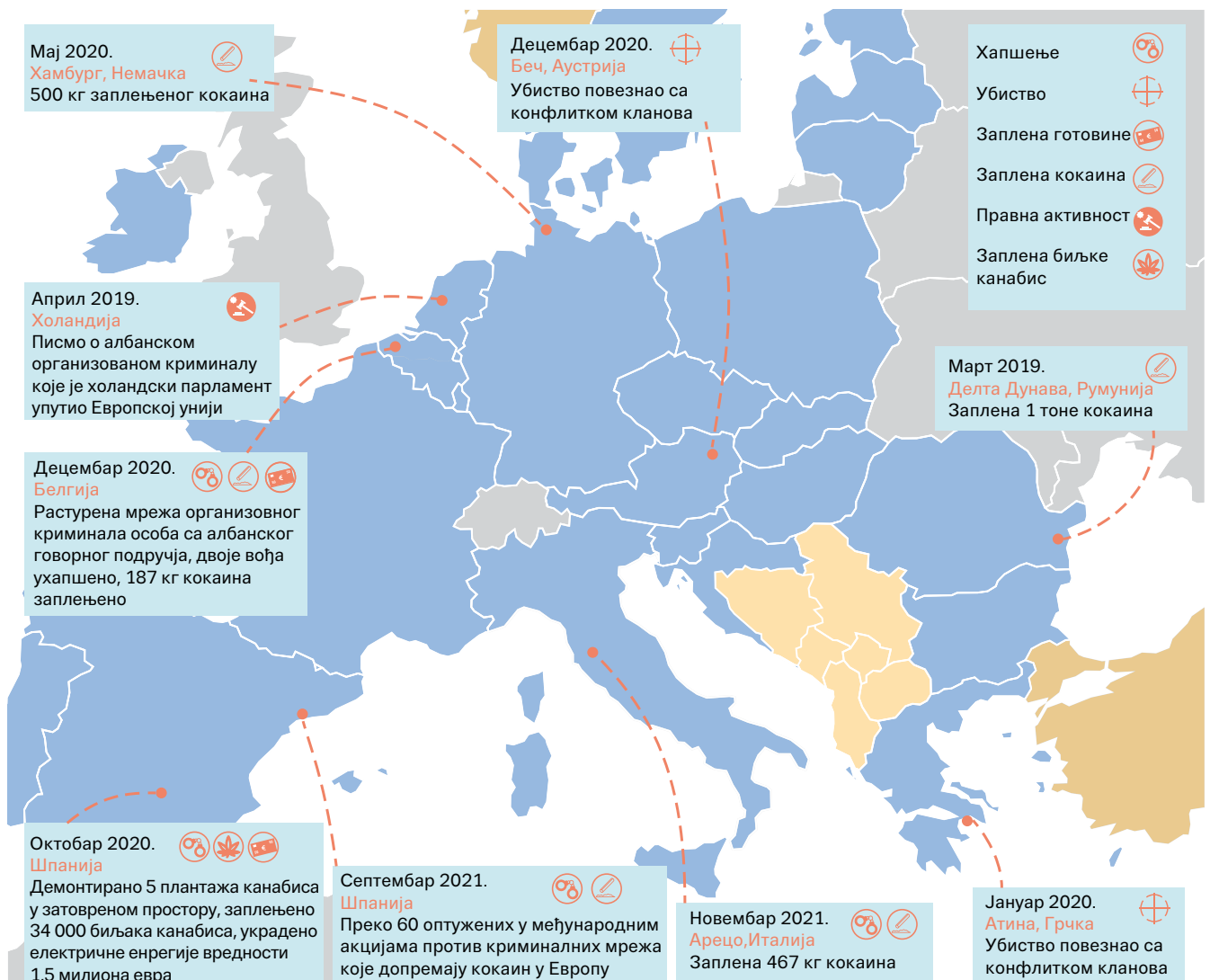
Улога и утицај криминалних мрежа Западног Балкана на тржишта дроге у ЕУ

Криминалне мреже са Западног Балкана такође су активне у ЕУ, која представља уносно тржиште дроге у непосредној географској близини (слика 3). Чини се да су њихове активности у ЕУ такође биле потпомогнуте присуством великих дијаспора из региона, обезбеђујући значајне групације појединаца који се могу експлоатисати или регрутовати у њихове мреже.

Постоје индикације да су криминалне мреже са Западног Балкана постале активне у ЕУ деведесетих година XX века, због рата и нестабилности у региону. Чини се да су криминалци са Западног Балкана тежили ка местима

где постоји велика дијаспора, на пример, пријављено је да је северномакедонска криминална мрежа позната као „франкфуртска мафија“ умешана у шверц хероина са Западног Балкана у Франкфурт и Беч (Kemp, 2020a; Marusic, 2013). Пријављено је и присуство криминалаца из Албаније и бивше Југославије у Словачкој (Holcová et al., 2019), док су чланови мреже познате као „Југомафија“ деловали као извршитељи и трговци дрогом у Холандији и Шведској (GI-TOC, 2020; Kemp, 2020a). За ове мреже је такође извештавано да су укључене у друге недозвољене активности које нису повезане са дрогом, као што је шверц оружја и цигарета

СЛИКА 3
Одабрани случајеви трговине дрогом у земљама ЕУ везани за организоване криминалне мреже Западног Балкана

Извори: EMCDDA и GI-TOC.

у Италији деведесетих година XX века, али су своје активности прошириле и на друге области током последње три деценије. Интервјуи са стручњацима и другим изворима указују на то да су ове мреже сада кључни играчи на тржиштима дрога у ЕУ, пошто су свој портфолио проширили са хероина и канабиса на кокаин и, у мањој мери, синтетичке дроге (Kemp, 2020a).

Тренутно, низ информација из различитих извора указује на то да су криминалне мреже из Босне и Херцеговине, Црне Горе и Србије умешане у широк спектар криминалних активности, укључујући крађу аутомобила и друге луксузне робе, док су групе из Албаније наводно развиле репутацију да пљачкају луксузне поседе и краду аутомобиле у западној Европи (GI-TOC, 2021a). Такође постоје индикације да су албанске криминалне мреже недавно биле умешане у велику трговину дрогом, укључујући извештаје да имају блиске сарадничке везе са италијанском мафијом „Ndrangheta“. У новембру 2021. у Италији је ухапшен Албанац након што је у камиону који је возио пронађено 467 килограма кокаина (Lider, 2021).

Трговина кокаином: кључне промене за криминалне мреже Западног Балкана

Делује да је умешаност у трговину кокаином променила „правила игре“ за мреже Западног Балкана, што је довело до њиховог појављивања као кључних актера на тржишту дроге у ЕУ. Ове групе су постепено повећале своју укљученост у трговину кокаином и сада постоје докази да оркестрирају операције трговине људима из Латинске Америке директно у европске луке (EMCDDA and Europol, 2022). Неке од ових мрежа су такође постале истакнути актери у малопродајној дистрибуцији у ЕУ (видети такође одељак „Кокаин: употреба и снабдевање“).

Иако се чини да је њихово учешће у трговини кокаином у последње време порасло, чини се да су криминалне мреже Западног Балкана више од једне деценије биле оперативно присутне у Белгији и Холандији, које су користиле као чворишта за увоз и дистрибуцију дроге – посебно за кокаин. Избор ове две земље вероватно је последица централне улоге коју луке Антверпен и Ротердам сада имају у уношењу дрога у ЕУ. У децембру 2020. године, две водеће личности из једне албанске мреже ухапшене су у Белгији због своје улоге у доношењу кокаина у Европу из Јужне Америке (News24, 2020); у другом случају, 2018. године, у Холандији и Белгији ухапшена су два држављана Србије са 1,7 милиона евра за које се сумња да су стечени трговином дрогом (Pavlović, 2018). У априлу 2019. године, холандска влада је затражила од ЕУ да суспендује

безвизни режим за Албанце, наводећи растућу претњу криминалних мрежа Западног Балкана и њихову значајну улогу у снабдевању кокаином, прању новца и трговини људима (Schengenvisa News, 2019; Todd, 2019).

Док се чини да су Белгија и Холандија централне у операцијама ових криминалних мрежа, групе Западног Балкана сада су такође важни актери на тржиштима кокаина, хероина и канабиса у другим земљама у Европи, као што су Немачка, Италија, Шпанија, Швајцарска (Swissinfo.ch, 2019a, 2019b) и Уједињено Краљевство. На пример, чини се да су кланови Шкаљарци и Кавачани из Црне Горе били активни у трговини кокаином кроз Шпанију од најраније 2014. године када је, према Кемпу (Kemp, 2020b), пошиљка дроге која је нестала у Валенсији резултирала насиљем између две криминалне мреже. Немачке власти су такође наговестиле да постоји веза између криминалних мрежа Западног Балкана и повећања заплена кокаина које су примећене у немачкој луци Хамбург (BKA, 2021).

Постоје неки докази да су криминалне групе Западног Балкана наставиле са шверцом кокаина у луке ЕУ на почетку пандемије болести COVID-19. На пример, почетком маја 2020. године заплешено је 500 килограма кокаина на броду црногорске регистрације који је пловио из Бразила преко Уједињеног Краљевства у луку Хамбург (EMCDDA, 2021a; Hakirevic, 2020).

Развој умешаности криминалних мрежа у производњу канабиса

Извештава се да су криминалне мреже са Западног Балкана такође повећале своје учешће у производњи канабиса у ЕУ у последњих шест година, посебно у вези са интензивном култивацијом у затвореном простору. Пример за то се може видети у Шпанији, где је у октобру 2016. ухапшено 19 осумњичених, углавном српског порекла, и демонтирано шест затворених места за узгој канабиса уз заплену 50.690 евра (Europol, 2016). Спекулише се да су мере за смањење узгоја канабиса на отвореном у Албанији довеле до тога да су криминалне мреже преоријентисале своје активности на затворена места за интензивну култивацију и, током времена, прошириле их на друге локације ближе великим потрошачким тржиштима у ЕУ (Mejдини, 2021). Овакав развој ситуације се огледа у бројним недавним међународним заједничким истрагама спроведеним у ЕУ против криминалних мрежа Западног Балкана, углавном група које говоре албански и српски (видети такође одељак „Канабис: употреба, производња и снабдевање“).

Коришћење насиља

Може се тврдити да је део разлога зашто су криминалне мреже са Западног Балкана постале чврсто утврђене у међународним активностима трговине дрогом, како у конкуренцији тако и у сарадњи са другим актерима, њихова препознатљивост по употреби насиља (видети такође слику 3). Чини се да су ове групе посебно спремне да користе насиље као стратешко оруђе како би потврдиле свој ауторитет над другим групама или појединцима укљученим у тржиште дроге (*Kemp, 2020b*).

На пример, у Албанији је дошло до бројних пуцњава повезаних са надметањем око дистрибуције дроге или споровима између криминалних мрежа који понекад потичу из сукоба везаних за активности тржишта дроге које се воде у земљама ЕУ или другде (*EMCDDA and Europol, 2022; Lala, 2021; OCCRP, 2020*). Пример склоности неких криминалних мрежа Западног Балкана да користе насиље може се видети у недавним истрагама о шифрованој комуникационој платформи Скај (*Sky ECC*), које су откриле мучења која су се, чини се, догодила 2020. године у Београду (*Piel and Saintourens, 2022*).

Бројна убиства повезана са трговином кокаином и криминалним мрежама Западног Балкана такође су пријављена последњих година у ЕУ. На укљученост ових група у европско тржиште кокаина указује и чињеница да су убиства забележена у градовима међу којима су Беч (*Amerhauser, 2019*), Амстердам (*Avdić, 2019*), Атина (*Kajosevic, 2020*), Рим (*De Risi, 2020*), Малага и Берлин (*Kemp, 2020b*). Поред тога, између 2018. и 2020. године било је најмање девет убиства и два покушаја убиства у Јужноафричкој Републици (око Јоханесбурга), у које су били укључени Срби који су били у криминалним мрежама или паравојним организацијама (*Kemp, 2020a*).

Чини се да се већи део овог насиља дешава између група укључених у криминалне активности. Постоје и индиције да унутар ЕУ, криминалне мреже Западног Балкана покушавају да се притаје и покушавају да избегну привлачење пажње на своје активности путем јавно пријављених насилних дела. Без обзира на то, делује да одржавају значајан капацитет у овој области и наводно имају приступ широком арсеналу оружја, у распону од пиштоља и аутоматских пушака до снајперских пушака и бомби на даљинско управљање (*OCCRP, 2020; Politiko, 2022a*).

Коришћење земаља ЕУ за транзит и скривање

Неке земље ЕУ се налазе на рутама кријумчарења које пролазе кроз Западни Балкан пре поновног уласка у ЕУ. То значи да токови трговине могу бити сложени. На пример, успостављене су главне руте трговине хероином и кокаином преко Бугарске, Хрватске, Грчке и Румуније, при чему дрога улази на Западни Балкан за локалну дистрибуцију, али и за претовар у друге земље – укључујући и земље у ЕУ.

Док се чини да су криминалне мреже са Западног Балкана углавном укључене у увоз кокаина преко великих лука ЕУ, забележен је пораст трговине кокаином преко лука у Албанији и Црној Гори, као и неким другим земљама ЕУ, као што је Румунија (*Rudic, 2019*). Ово сугерише да су ове мреже диверзификовале своје тактике за премештање дроге на тржиште ЕУ, што би могло представљати важну претњу у будућности, посебно у контексту већег улагања у мере забране у познатим великим улазним лукама за трговину дрогом у ЕУ.

Земље ЕУ играју и важну улогу за криминалне мреже Западног Балкана као места за скривање криминалаца, било од домета органа за спровођење закона или од других криминалних група са којима имају сукобе. На пример, анегдотске информације сугеришу да су бањски градови у земљама ЕУ географски близу Западног Балкана постали популарна одредишта за одмор и опоравак криминалаца из региона.

Трговина дрогом, посебно ка или унутар ЕУ, од стране криминалаца са Западног Балкана, такође је омогућена употребом лажних или украдених идентификационих докумената. Како је рекао један службеник шпанске цивилне гарде, „једна од великих потешкоћа у проналажењу бегунаца из земаља бивше Југославије је управо лакоћа са којом могу да дођу до лажних докумената“ (*Ortega Dolz, 2020*). Чини се да се, заједно са дрогом, од криминалних мрежа Западног Балкана често одузимају фалсификована лична документа, оружје и готовина (*Europol, 2020c; Nova, 2021*).

Шире криминалне активности

Поред умешаности у тржиште дроге, познато је да су криминалне мреже са Западног Балкана понекад укључене и у друге криминалне активности, које могу укључивати снабдевање оружјем, трговину људима и прање новца. Ове теме су укратко приказане у наставку.

Кријумчарење оружја

Европол напомиње да криминалне мреже укључене у трговину оружјем у ЕУ првенствено потичу са Западном Балкана ⁽⁵⁾. Ово оружје је обично чувано илегално након недавних сукоба у тој области или је присвојено након пада Совјетског Савеза. Информације добијене из интервјуа са стручњацима у овој области сугеришу да ниједна од ових мрежа није искључиво укључена у снабдевање оружјем него су укључени у бројне незаконите активности, као што је трговина дрогом, и повремено бављење трговином оружјем. Разноликост оружја које је доступно групама Западног Балкана и које би се потенцијално могло прокријумчарити у ЕУ може се илустровати извештајима шведске полиције који указују да су пиштољи, аутоматско оружје, па чак и гранате кријумчарени са Западног Балкана и коришћени у насиљу банди (*GI-TOC*, 2020). Оружје са западног Балкана је такође повезано са насилним екстремистима, терористима и паравојним формацијама. На пример, чини се да су напади у Паризу у Француској 2015. изведени оружјем са Западног Балкана (*The Economist*, 2016). Оружје се такође може прокријумчарити на Западни Балкан заједно са пошилкама дроге, што се види када су оба заплењена током исте операције (*Ministry of Interior of North Macedonia* (Министарство унутрашњих послова Р. Северне Македоније), 2017; *Zorić*, 2020). Такође постоје индикације да су хероин и оружје заједно кријумчарени из Турске на Косово.

Илегалне миграције и кријумчарење људи

Док се руте кријумчарења миграната преклапају са путевима који се користе за транспорт дроге широм Западног Балкана, постоје само ограничени докази да су групе које се баве трговином људима или кријумчарењем миграната такође укључене у трговину дрогом (*Kemp et al.*, 2021). Међутим, када се ради о везама између дроге и илегалне миграције, било је више извештаја о мигрантима који носе дрогу да би платили услуге шверца или за сопствену потрошњу (*Direktno*, 2020; *Jutarnji*, 2016; *Mondo*, 2020). Штавише, верује се да су чланови мреже Западног Балкана укључени у узгој канабиса у ЕУ имали везе са трговином људима, проституцијом и прањем новца (*Europol*, 2021a).

Прање новца

Познато је да криминалне мреже са Западног Балкана перу приходе од трговине дрогом у ЕУ, као и на Западном Балкану и офшор локацијама, као што су Уједињени Арапски Емирати (*Kemp*, 2020a; *Retzman*, 2021).

Новац који генеришу групе за кријумчарење дроге у западној Европи и који је „опран“ на Западном Балкану често се кријумчари преко граница у скривеним деловима аутомобила и камиона. Према извештају насталом на основу интервјуисања возача камиона, кеш курири редовно путују између Албаније и земаља ЕУ, као и Уједињеног Краљевства, носећи релативно мале суме (мање од 10.000 евра) како не би били сумњиви (*Reitano and Amerhauser*, 2020). Незаконита имовинска корист стечена криминалом се такође преноси преко финансијског система, компанија за брзи трансфер новца и хавала оператера (*Cartwright and Amerhauser*, 2022; *Europol*, 2020b; *Reitano and Amerhauser*, 2020). Поред тога, стручњаци су приметили улогу коју криптовалуте могу имати у трансферу средстава од трговине дрогом на Западни Балкан и ван њега (*GI-TOC*, 2021c).

⁽⁵⁾ Више информација доступно на: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-statistics/crime-areas/illlicit-firearms-trafficking>.

Канабис: употреба, производња и снабдевање

Док доступни докази сугеришу да је канабис најчешће коришћена дрога у региону, у великој мери недостају чврсти подаци који би омогућили коментарисање трендова и преваленције. Неки квалитативни показатељи повећане употребе, посебно међу младима, постоје, а неки извори информација указују и на повећање потражње за лечењем и потребу за специфичним лечењем корисника канабиса.

Од 2016. године, информације о запленама сугеришу да су се методе узгоја канабиса промениле на Западном Балкану, са мање идентификоване производње канабиса на отвореном. Чини се да су на то утицали велики напори на искорењивању узгоја канабиса у Албанији. Међутим, ситуација је постала разноврснија и сложенија, са више земаља у региону које бележе велике затворене локације за узгој канабиса. Поред тога, чини се да је део легално произведеног канабиса завршио на илегалном тржишту. Чини се да су и бројне криминалне мреже из региона све више укључене у узгој канабиса у ЕУ.

Канабис је највише конзумирана дрога

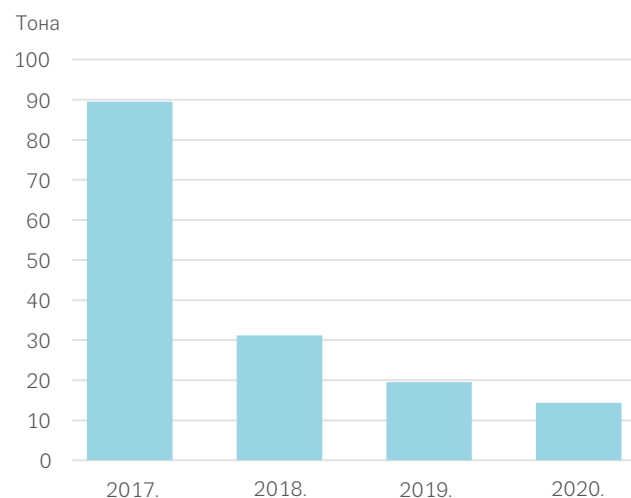
Канабис је најчешће коришћена илегална дрога у региону Западног Балкана. Међу млађим одраслим особама старости од 15 до 34 године, процене преваленције употребе у претходних годину дана крећу се између 1,9% за Босну и Херцеговину (2018. година) до 12,5% у Северној Македонији (2017. година). Ово је испод процењеног ЕУ просека од 15,5% млађих одраслих за 2020. годину. Као што је раније наведено, недовољне стопе одговора и отвореност испитаника могу бити проблем за истраживања која се спроводе у региону.

Биљни канабис је облик канабиса који се најчешће користи у региону. На то указују резултати Европског интернет истраживања о дрогама (EWSD – *European Web Survey on Drugs*) из 2021. године, спроведеног у пет земаља у региону, показујући да је у просеку 87% оних који су користили канабис у последњих 12 месеци користило биљни канабис, док је 24% употребљавало смолу канабиса (хашиш). Међу овим испитаницима, највећа учесталост употребе хашиша је у Албанији (54%) и на Косову (34%), док је најнижа у Србији (7%) и Црној Гори (9%). Уље или екстракт канабиса је био најпопуларнији у Северној Македонији (27%), док је у другим земљама 10% или мање корисника канабиса навело коришћење канабиса у овој форми. У истом истраживању, употребу канабиса у медицинске сврхе навело између 1% и 2% корисника

канабиса, док су се бројке за оне који користе неки облик легалних производа од канабиса брендираних као CBD или са ниским садржајем THC кретале између 15% у Албанији и 40% у Северној Македонији. Важно је напоменути да резултати истраживања EWSD не могу да се генерализују ни на једну популацију или групе јер је ова студија користила неслучајни узорак и номинавање за учешће у истраживању према сопственом исказу о коришћењу дрога. Стога, иако ови резултати могу дати неке индикације о томе које дроге користе људи који учествују у истраживању, они се не могу третирати као репрезентативне процене.

Према тренутно доступним прелиминарним подацима о лечењу, веома мали број људи у региону отпочиње специјализовано лечење због проблема везаних за канабис. Могући изузетак је Албанија, где приближно десетина пацијената који отпочињу лечење током једне године наводи канабис као примарну дрогу због које постоји захтев за лечењем. Интервјуи са здравственим радницима који пружају ове услуге у Албанији и Србији открили су да је њихов утисак да се повећава број млађих људи који траже помоћ или имају проблеме у вези са употребом канабиса. Укупно мали број клијената који отпочињу лечење због проблема повезаних са канабисом у региону треба тумачити у оквиру општег контекста ограничене доступности услуга лечења зависности од дроге и, посебно, ниске доступности услуга за оне са проблемима у вези са канабисом.

СЛИКА 4
Укупна количина заплењеног биљног канабиса на Западном Балкану, 2017–2020. године

Извор: EMCDDA.

Регионалне заплене биљног канабиса

Период 2017–2020. године карактерише тренд смањења количине биљног канабиса заплeненог у региону (видети слику 4). Док је 2017. године на регионалном нивоу заплeнено више од 84 тоне, углавном у Албанији, количина је значајно смањена на око 19,5 тона у 2019. и 14 тона у 2020. години.

Диверзификација у пракси узгоја канабиса

Чини се да се канабис узгаја и у затвореном и на отвореном широм Западног Балкана. Стручњаци су приметили да, када узгајају канабис напољу, неки албански криминалци сада, изгледа, користе семе канабиса увезено из Холандије, које има краћи циклус раста (Brnad, 2022).

Од 2016. године, оквирно, повећана су улагања у искорењивање канабиса у Албанији и чини се да је то смањило масовно узгајање ове дроге на отвореном. Ови напори на искорењивању предузети су у сарадњи са италијанском финансијском гардом (*Guardia di Finanza*), а укључивали су и ваздушни надзор како би се лоцирала места за узгој канабиса у удаљенијим и тешко доступним областима. Као резултат ових напора, чини се да Албанија сада игра мању улогу у регионалној производњи канабиса него што је то био случај у прошлости. Међутим, овде је важно напоменути да и у Албанији и у другим земљама у региону све чешће постаје интензивно узгајање канабиса у затвореном простору (Brnad, 2022; Sinoruka, 2022).

У неколико земаља у региону недавно су идентификовани објекти за узгој канабиса у затвореним и отвореним просторима. Пријављено је да су објекти са преко 10.000 биљака демонтирани у Србији у новембру 2019. (видети оквир „Индустријске плантаже канабиса у затвореном простору у Србији“), на Косову у мају 2022. (RTKLIVE, 2022a) и у Северној Македонији у јуну 2022. године (*Ministry of Interior of North Macedonia* (Министарство унутрашњих послова Р. Северне Македоније), 2022). С обзиром на велики обим ових локација, изгледа да је део произведеног канабиса био намењен извозу. Поред тога, власти у Црној Гори су 2021. године демонтирале прву велику затворену локацију за узгој канабиса у земљи (Brnad, 2022).

Индустријске плантаже канабиса у затвореном простору у Србији

У новембру 2019. године, српска полиција демонтирала је локацију за производњу канабиса у индустријским размерама која је била скривена унутар фарме органског поврћа. Током акције заплeнено је близу четири тоне производа од канабиса, укључујући 650 килограма биљног канабиса. Поред тога, пронађена је лажна полицијска лична карта и аутомобил са полицијским ознакама. Место култивације је било заштићено техничком опремом за ометање телефонских сигнала, наоружаним стражарима са пушкама против дрoнова и термалним камерама за ноћни надзор.

Извори: Reuters, 2019; Zorić, 2020.

Могуће преусмеравање легалног канабиса на недозвољено тржиште

Производња канабиса за употребу у медицинске сврхе легализована је у Северној Македонији 2016. године. У периоду од фебруара 2017. до октобра 2021. године пријављено је да су 64 компаније добиле дозволе за узгој канабиса (Hall, 2021).

Постоје недавне индикације да је део легално произведеног канабиса можда преусмерен на тржиште илегалних дрога у Северној Македонији или прокријумчарен у друге земље. На пример, била су два случаја у којима је украдено преко две тоне канабиса из складишта лиценцираних северномакедонских компанија 2020. године (*Ministry of Interior of North Macedonia* (Министарство унутрашњих послова Р. Северне Македоније), 2020a, 2020b). Такође постоје индикације да је нелегална производња канабиса можда намерно предузета у лиценцираним производним погонима. На пример, у фебруару 2022. године полиција је од једног од легално регистрованих узгајивача запленила око 1,5 тона непријављеног канабиса (Trkanjec, 2022). У јуну 2022. године, албанска влада је објавила, ради консултација, закон који регулише узгој канабиса у медицинске и индустријске сврхе (*Electronic Register Albania* (Електронски регистар Албаније), 2022). Имајући у виду тренутни обим и потенцијални раст легалне производње канабиса у овом региону, важно разматрање за будућност ће бити како осигурати да производне локације не буду инфилтриране криминалним мрежама и да се успоставе снажне мере

Култивација канабиса индустријског обима у Шпанији је резултирала са губитком од 1,5 милиона евра вредне украдене струје

У међународној заједничкој истрази, Шпанија је, уз подршку Европола, Белгије и Холандије, разбила криминалну мрежу која се бави узгојем канабиса и која се углавном састоји од албанских држављана. У низу координисаних рација демонтирано је пет затворених плантажа канабиса и заплењено је више од 34.000 биљака канабиса у октобру 2020. године. Криминалци су преусмеравали локално снабдевање струјом и водом, при чему је украдена струја у вредности од 1,5 милиона евра за напајање плантаже.

Затворене плантаже продуковале су три до четири усева канабиса годишње и налазиле су се у мирним пределима у предграђу Барселоне. Биљни канабис је транспортован у палетама камионима у Холандију. Криминална мрежа је користила шифроване комуникационе технологије да би олакшала своје пословање.

Извор: *Europol, 2020c.*

како би се спречило да легално произведен канабис уђе у недозвољено тржиште.

Експертиза за узгој канабиса и пренос операција у ЕУ

Чини се да су криминалне мреже Западног Балкана укључене у трговину канабисом у ЕУ из земаља ван ЕУ, укључујући Западни Балкан, и у узгој канабиса унутар ЕУ (*Bureau for Operational Coordination* (Биро за оперативну координацију), 2021; *Europol, 2021e*).

Чини се да су током последњих шест година криминалне мреже са седиштем на Западном Балкану постале све више укључене у узгој канабиса у затвореном простору у земљама ЕУ (нпр. Аустрија, Белгија, Француска, Немачка, Грчка, Италија, Холандија, Шпанија – *Europol, 2019, 2020a, 2020c, 2021a, 2021c, 2021d; Ministry of Interior of Austria* (Министарство унутрашњих послова Р. Аустрије), 2021; *Newsit, 2020*) (видети такође одељак „Улога и утицај криминалних мрежа Западног Балкана на тржишта дроге у ЕУ“). Могући покретач оваквог развоја је смањење ризика и трошкова који произлазе из идентификовања локација за производњу дрога близу њиховог намењеног потрошачког тржишта (*Brnad, 2022*).

У ЕУ је спроведено неколико међународних заједничких истрага против криминалних мрежа које углавном говоре албански језик и српских криминалних мрежа које су укључене у производњу канабиса (видети оквир „Култивација канабиса индустријског обима у Шпанији...“). На основу доступних информација, чини се да је Шпанија најчешћа локација за успостављање места за узгој канабиса. У септембру 2021. године, више од 100

осумњичених, углавном са албанског говорног подручја, ухапшено је због управљања 51 плантажом канабиса у Шпанији (*Europol, 2021c*). Међутим, друге земље су такође погођене, попут Белгије и Француске, где је полиција ухапсила више од 60 чланова мреже организованог криминала са албанског говорног подручја који су били повезани са најмање десетак затворених локација за узгој канабиса у априлу 2019. (*Europol, 2021a*).

У септембру 2020. године, ухапшена је Српкиња оптужена да је водила међународну мрежу трговине канабисом, коју чине држављани Србије, Босне, Хрватске и Шпаније, након што је у Шпанији заплењено 12.600 биљака и 190 килограма прерађеног канабиса (*ARVBL, 2020*). У другим операцијама за спровођење закона, у јануару и јуну 2021. године, више од 40 чланова српске криминалне мреже било је мета због учешћа у производњи и дистрибуцији биљног канабиса и смоле канабиса у Шпанији (*Europol, 2021d*).

Трговина канабисом у „правцу супротном од балканске руте“

Турска остаје кључна дестинација за биљни канабис са Западног Балкана, а постоје индиције да се канабис понекад може заменити за хероин (*Brnad, 2022; Mejdini and Amerhauser, 2019; Sinoruka, 2022*) или чак за кокаин (US Department of State (Амерички Стејт департмент), 2022). Сматра се да је ово знак да пошиљке дроге дуж балканске руте могу постати двосмерне. На пример, производи од канабиса се сада транспортују у „супротном правцу“ од уобичајених токова дроге, али потенцијално користећи исте мреже, криминалну инфраструктуру и методе које се користе за промет хероина у ЕУ.

Трговина биљним канабисом

Западни Балкан је извор биљног канабиса који се продаје у ЕУ. Трговина се такође одвија између земаља у региону и извозом у Турску (видети оквир „Трговина канабисом у ‘правцу супротном од балканске руте’“). Пре 2018. године, Албанија се сматрала главним извором биљног канабиса ван ЕУ намењеног европском тржишту (*EMCDDA and Europol*, 2019), што је перцепција потврђена запленама извршеним на Западном Балкану и у земљама ЕУ. Иако су руте трговине канабисом ка ЕУ и суседним земљама и даље активне (*Briad*, 2022), суседне земље као што су Грчка, Италија и Северна Македонија, пријавиле су од приближно 2018. године значајно смањење заплене канабиса албанског порекла (*UNODC*, 2020). Постоје неке информације које сугеришу да је од овог периода можда дошло и до повећања производње у другим земљама Западног Балкана. Све у свему, међутим, чини се да Албанија тренутно није толико важан извор биљног канабиса за тржиште ЕУ као што је то био случај пре 2018. године.

Информације о запленама сугеришу да се биљни канабис пореклом са Западног Балкана и који се кријумчари у ЕУ обично транспортује преко копнених граница, на пример у Мађарску (*Ljubas*, 2020; *Reitox National Focal Point of Hungary*, 2020) и Хрватску (*Ministry of Interior of Croatia* (Министарство унутарњих послова Р. Хрватске), 2019) (видети и мапу главних рута трговине дрогом на Западном Балкану приказану на слици 1). Такође се понекад прометује морем, у Грчку, Италију и Турску (*Daily Sabah*, 2021). Упркос сваком могућем смањењу производње, чини се да је регион и даље важан извор канабиса за неке земље ЕУ. На пример, сматрало се да је око 48% канабиса заплетењеног у Грчкој 2020. године албанског порекла, иако то представља смањење у поређењу са претходним годинама (нпр. 62% у 2018. и 71% у 2017. години) (*Briad*, 2022; *Hellenic Police* (Грчка полиција), 2020). Слично томе, чини се да се укупна количина биљног канабиса који се кријумчари у Италију смањила последњих година, на шта указује стални пад заплена, при чему је мање биљног канабиса пресретнуто при превозу глицерима преко Јадранског мора (*Halili*, 2021a; *Ministry of Interior of Italy* (Министарство унутрашњих послова Р. Италије), 2021). Ипак, чини се да је ова рута и даље активна, што показује недавна заплена 992 килограма биљног канабиса у Јадранском мору, превезеног једрилицама и глицерима у августу 2022. године, при чему су ухапшена тројица осумњичених Албанаца и двојица Украјинаца (*Velaj*, 2022).

Сматра се да се део трговине канабисом обавља малим авионима (*Briad*, 2022; *City News Albania*, 2021; *Ljubas*, 2020), или чак повремено беспилотним летелицама (дроновима) (*Vijesti*, 2022). Међутим, ови видови транспорта су вероватно изузетак, а не правило.

Сложеност токова трговине канабисом је наглашена тиме што се производи од канабиса кријумчаре из ЕУ на Западни Балкан. На пример, постоје индиције да су саднице канабиса из ЕУ можда транспортоване на Западни Балкан ради узгоја. У јануару 2022. године, хрватска полиција је на граници са Црном Гором запленила 1096 садница канабиса из камиона намењеног Северној Македонији (*Briad*, 2022; *Ministry of Interior of Croatia* (Министарство унутарњих послова Р. Хрватске), 2022). У јуну 2022. године шпанска полиција је разбила организовану криминалну мрежу која је узгајала канабис намењен многим европским тржиштима дроге, укључујући и српско тржиште (*Spanish News Today*, 2022).

Смола канабиса и други производи: производња и промет

Иако се чини да је количина смоле канабиса веома мала у поређењу са биљним канабисом, мале заплене дроге указују на то да је Западни Балкан такође место за претовар смоле канабиса и вероватно произвођач. Количина заплетењене смоле канабиса у Албанији порасла је са 23 килограма у 2016. на 1,1 тону у 2019. години, пре него што је нагло пала на 1 килограм 2020. године. Међутим, доступне информације нису довољне за доношење закључака о пореклу смоле канабиса заплетењене на Западном Балкану.

Постоје и неке индиције да се уље канабиса производи у региону. На пример, Црна Гора је 2017. године запленила 17 литара уља канабиса, за које се сумња да потиче из Албаније, у транзиту према ЕУ (*EMCDDA and Europol*, 2019).

Постоје и докази да се различите врсте производа од канабиса кријумчаре са Западног Балкана у исто време. На пример, италијанске власти су у фебруару 2020. године заплениле 450 килограма биљног канабиса, 75 килограма смоле канабиса и 3,5 литара уља канабиса у истој пошиљци из Албаније, док су у априлу 2020. године ухапсиле двојицу италијанских држављана због шверца 646 килограма биљног канабиса и 250 килограма смоле канабиса, такође из Албаније (*Guardia di Finanza*, 2020; *Kote*, 2020).

Цене канабиса

Пре коментарисања цена канабиса ⁽⁶⁾ треба узети у обзир чињеницу да доступни подаци нису потпуни. Упркос одређеном степену несигурности тј. ограничењима, ипак је могуће дати нека запажања на ову тему. На основу доступних података, средња малопродајна цена биљног канабиса у региону између 2018. и 2020. године била је око 6 евра по граму, при чему је Албанија имала најнижу просечну цену (4 евра/г), а Србија највишу (7,4 евра/г). Иако се цена биљног канабиса конвенционално исказује у еврима по граму на малопродајном нивоу и еврима по килограму на велепродајном нивоу, подаци прикупљени на терену у периоду 2019–2020. године указују на неке занимљиве детаље о величини трансакција. На пример, доступне информације сугеришу да корисници могу да купе биљни канабис у количинама од 0,8 до 1,2 грама за најмање 4 евра у Албанији – где је такође могуће купити 10 грама по сниженој цени од око 30 евра (Kemp et al., 2021).

Доступне информације такође сугеришу да је између 2018. и 2020. године средња цена велепродајног биљног канабиса у региону била око 1.600 евра по килограму, при чему је Албанија имала најнижу просечну цену (1.300 евра/кг), а Србија највишу (2.300 евра/кг). На велепродајном нивоу, чини се да цена једног килограма биљног канабиса значајно варира у зависности од начина производње. У Албанији, на пример, канабис који се узгаја на отвореном продаван је за цену која варира између 1.200 и 1.800 евра по килограму, док се канабис узгајан у затвореном простору продавао за 2.400 евра по килограму. Могло би се очекивати да би интензивна култивација у затвореном, потенцијално могла водити ка биљном канабису са већом потенцијом у поређењу са узгојем на отвореном, иако нема доступних форензичких информација које би то потврдиле. У Србији се, међутим, наводи да се „висококвалитетни“ канабис који се узгаја у затвореном простору продаје по цени до 4.000 евра по килограму.

Када се канабис прокријумчари преко међународних граница, сматра се да постоји додатна маржа од око 200 евра по килограму, мада то вероватно варира у зависности од тога колико је граница пређено, степена ризика и употребљеног превозног средства. У примеру трговине глисерима (у земље као што су Италија или Грчка), пријављено је да би маржа могла достићи и до

700 евра по килограму (Kemp et al., 2021). Стручно мишљење сугерише да се чини да је цена производа од канабиса порасла у последњих неколико година као резултат активности органа за спровођење закона, као што су заплене на великим локацијама за култивацију, које су смањиле понуду (Brnad, 2022).

⁽⁶⁾ Цене дрога су анализиране од стране иницијативе *GI-TOC* а на основу података достављених центру *EMCDDA* из земаља Западног Балкана, као и података прикупљених од стране иницијативе *GI-TOC* (Kemp et al., 2021).

Кокаин: употреба и снабдевање

У региону се извештава о порасту употребе кокаина у праху, његовог убризгавања и употребе крех кокаина. Стручњаци верују да је употреба кокаина сада успостављена у региону, а неке земље Западног Балкана пријавиле су смртне случајеве повезане са кокаином. Као што је и раније напоменуто, и у овом случају у великој мери недостају чврсти емпиријски подаци који би омогућили да се са сигурношћу коментаришу трендови употребе дрога и нивои преваленције.

Иако су количине заплена и даље веома мале у поређењу са количинама запленим у главним лукама ЕУ за ову дрогу, недавне заплене сугеришу да је трговина кокаином преко морских лука на Западном Балкану, посебно у Албанији и Црној Гори, можда порасла. Информације из извора органа за спровођење закона такође сугеришу да су криминалне мреже из региона постале главни актери на тржишту кокаина у ЕУ. Понекад ово укључује оркестрирање операција у целом ланцу снабдевања, од набавке дроге у Латинској Америци и директног увоза у луке ЕУ и Западног Балкана, до дистрибуције на улицама европских земаља.

Разлике у обрасцима употребе кокаина између богатих и маргинализованих популација

На основу доступних података из истраживања у општој популацији, кокаин је друга најчешће коришћена илегална дрога на Западном Балкану, после канабиса, иако подаци прикупљени према овој методологији можда потцењују стигматизоване облике употребе и супстанце као што су опиоиди. Обрасци употребе кокаина могу да варирају од употребе на местима за забаву међу богатим потрошачима до високоризичне употребе међу маргинализованим популацијама. За неке земље постоје процене преваленције у претходних 12 месеци за употребу кокаина међу младим одраслим особама, али доступни подаци су сада веома стари и није познато колико одражавају тренутну ситуацију. На пример, у Албанији је процена преваленције употребе у претходних годину дана за 2014. показала да је 3,6% младих људи икада пробало дрогу. У Црној Гори је ова цифра била слична (3,7%) у 2017. години. Ради поређења, просек ЕУ за овај показатељ у 2020. години био је 2,2%, иако су уочене велике разлике између земаља (EMCDDA, 2022). У ESPAD истраживању из

2019. године, употреба кокаина и крека у Црној Гори пријављена је као релативно висока међу ученицима узраста од 15 до 16 година, износећи редом 2,9% и 1,4% (у поређењу са 1,9% и 1,1% просечне преваленције употребе кокаина и крека током живота у свим земљама које су учествовале у истраживању ESPAD 2019. године) (ESPAD, 2021). Стручњаци имају утисак да је у последње време повећана употреба и број корисника кокаина међу средњом класом у покретљивијим и богатијим урбаним срединама у Београду, Подгорици и Тирани и на одмаралиштима у региону (као што су она на Јадранској обали или скијалишта попут Јахорине у Босни и Херцеговини).

Употреба кокаина је такође била релативно висока међу испитаницима европског интернет истраживања – EWSD 2021. Међу онима који су пријавили употребу кокаина, кокаин у праху је био најчешћи коришћени облик (у просеку 94% у пет земаља), док је употреба крех кокаина била далеко ређа (6%), иако је ова цифра била већа у Албанији (19%). Међутим, чини се да је албанско истраживање укључило клијенте програма за смањење штете, и стога уочене разлике могу једноставно одражавати разлике у узорку, а не нужно било какве опште разлике у обрасцима употребе. Као што је раније поменуто, EWSD је онлајн истраживање у коме су учесници били они који су према сопственом исказу користили дроге а и стога се резултати не могу генерализовати на популацију у целини.

Инјектирање кокаина је такође спорадично пријављивано у Северној Македонији и недавно у Црној Гори, где се наводи да се кокаин инјектира сам или у комбинацији са опиоидима (EMCDDA, 2021b). Смртни случајеви повезани са кокаином такође су пријављени у Албанији и Северној Македонији.

Веома мали број људи у региону отпочиње лечење због проблема повезаних са кокаином. Значајан изузетак је Албанија, где су клијенти који се јављају због проблема са кокаином представљали између трећине и половине свих клијената који су отпочели лечење у Универзитетској болници Мајка Тереза у Тирани између 2019. и 2020. године. Стручњаци су приметили да су, у региону у целини, сервиси за особе са проблемима у вези са стимулансима недовољно развијени или непостојећи. Такође је пријављено да друштвена стигма повезана са проблемом са дрогом представља препреку тражењу помоћи или наводи имућније појединце да се лече у иностранству.

Растућа улога лука Западног Балкана

Доступност кокаина у ЕУ је на историјски високом нивоу, са рекордним количинама које су заплетењене у Европи сваке године од 2017. Иако је у прошлости било великих заплена дроге у региону Западног Балкана, подаци и даље сугеришу да је свеукупно шверц кокаина у региону веома ограничен у поређењу са кључним земљама ЕУ (*EMCDDA and Europol, 2022*). Међутим, тренутно постоје назнаке да би улога криминалних мрежа и лука Западног Балкана у европској трговини кокаином могла бити све већа, а то би потенцијално могло представљати претњу у будућности.

Тумачење података о заплени кокаина на Западном Балкану представља изазов, а најновија дешавања у овој области забрињавају. Преглед података о забележеним запленама кокаина у региону између 2017. и 2020. године показује драматичан пораст (видети слику 5) на скоро 700 килограма у 2018. Ради поређења, ово представља мање од 1% кокаина заплетењеног у ЕУ исте године, али је овај обим заплена и даље изузетан за регион у поређењу са претходним годинама. Међутим, вредности за 2018. углавном одражавају једну велику заплету од 613 килограма кокаина које су направиле албанске власти (*Exit News, 2018*). Насупрот томе, количине кокаина пријављене као заплетењене 2017. и 2020. године биле су минималне, уз нагли пад заплетењених количина између 2018. и 2019. године.

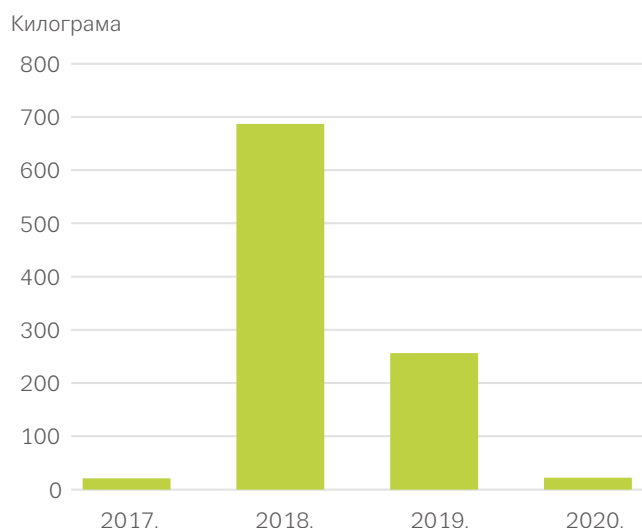
У скорије време, међутим, прелиминарни подаци доступни о запленама у 2021. и 2022. години указују на то да улога коју имају морске луке у региону Западног Балкана, посебно у Албанији и Црној Гори, може да јача. На пример, медијски извештаји показују да је у луци Драч, у Албанији, заплетењено 143 килограма кокаина у априлу 2021. (*Exit News, 2021*) и 119 килограма у децембру 2021. године (*Java News, 2022*). Слично, у луци Бар у Црној Гори, заплетењено је 1,4 тоне у августу 2021, а заплена 500 килограма је пријављена у јануару 2022. године (*Kajosevic, 2022*). Поред тога, на Косову је заплетењена пошилиња од 400 килограма кокаина у мају 2021. године, након што је прокријумчарена кроз албанску луку Драч (*Halili, 2021b*). Такође је вероватно да заплене кокаина одражавају само мали удео у укупним количинама кокаина којим се тргује кроз регион. На пример, црногорске власти сумњају да је преко луке Бар у другој половини 2021. године прокријумчарено преко 3 тоне кокаина (*Kajosevic, 2022*).

Кључна улога у глобалној трговини кокаином

Као што је већ поменуто, криминалне мреже из региона Западног Балкана су се последњих година појавиле као важни актери на тржишту кокаина у ЕУ (видети одељак „Улога и утицај криминалних мрежа Западног Балкана на тржишта дроге у ЕУ“). Чини се да су присутне на кључним локацијама у Јужној Америци, као што су Еквадор (*Cela and Moran, 2019; Euronews, 2022; Ford, 2021*), Колумбија (*Analisis Urbano, 2018; Infobae, 2021; Parkinson, 2020*), Перу (*El Comercio, 2018; Mandujano, 2021*) и Бразил (*Record TV, 2021*), где раде директно са јужноамеричким нарко-картелима (видети оквир „Велика мултинационална криминална мрежа која увози кокаин у Европу“). Постојање ових мрежа је откривено кроз неколико успешних операција за спровођење закона које су разоткриле методе рада група – на пример, вишеслојна логистика, висок ниво сарадње између различитих криминалних мрежа и коришћење нове технологије, укључујући шифровану комуникацију (*EMCDDA and Europol, 2022; Europol, 2020b*).

Чини се да су криминалне мреже са албанског говорног подручја постале независни актери са директним везама у Латинској Америци, док је раније изгледало да раде првенствено преко италијанских криминалних мрежа (*McDermott et al., 2021*; видети такође оквир „Албанске мреже које проширују контролу преко ланца снабдевања кокаином“). То не значи да везе са италијанским групама не постоје, већ да вероватно обе

СЛИКА 5
Заплене кокаина на Западном Балкану, 2017–2020. године

Извор: EMCDDA.

Велика мултинационална криминална мрежа која увози кокаин у Европу

Међународна операција 2021. године довела је до подизања оптужница против 61 осумњиченог који припада мрежи трговине дрогом која је умешана у трговину на велико кокаином из Јужне Америке у Европу. Ова криминална мрежа била је присутна у великом броју европских земаља и састављена је углавном од криминалаца пореклом из Србије, Хрватске, Црне Горе и Словеније. Координисана акција органа за спровођење закона резултирала је

запленом 2,6 тона кокаина и 324 килограма биљног канабиса, као и луксузних возила и великих сума новца. Шпански истражитељи су такође идентификовали и демонтирали друге токове прихода мреже, укључујући производњу и промет канабиса и продају луксузних возила. Неки чланови организоване криминалне групе оптужени су и у Словенији за дистрибуцију кокаина и канабиса.

Извори: *EMCDDA and Europol, 2022; Europol, 2021e.*

стране раде заједно у различитим деловима света на начине који су корисни за обе стране. Све у свему, сада постоји знатна количина информација које сугеришу да су мреже са албанског говорног подручја прошириле своје активности везане за кокаин на више земаља ЕУ од 2017. године, и да такође играју значајнију улогу на тржишту кокаина у многим земљама, са активностима које укључују учешће у дистрибуцији на нивоу улице (*EMCDDA and Europol, 2022; Europol, 2021f.*)

Информације указују да криминалне мреже које се баве трговином кокаином са члановима из земаља региона и суседних држава (Србија, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Црна Гора, Хрватска, Словенија) у одређеној мери лако и ефикасно међусобно сарађују, што је засновано на пословном менталитету који омогућава актерима да раде заједно када је у питању обострана корист (*EMCDDA and Europol, 2022*). Међутим, постоји и одређени број случајева насиља између таквих мрежа укључених у трговину кокаином, како у

региону, тако и другде (видети одељак „Насиље у вези са кокаином у ЕУ, на Западном Балкану и у Јужној Америци“). Ове групе се понекад заједнички називају „балканским картелом“, међутим, назив је погрешан и нема довољно доказа који би сугерисали да постоји балкански картел сам по себи, пре је у питању користан савез између различитих лабаво повезаних криминалних мрежа (*Djordjevic, 2021*).

Насиље у вези са кокаином у ЕУ, на Западном Балкану и у Јужној Америци

Насиље повезано са конкуренцијом за тржишта и руте кокаина међу криминалним мрежама Западног Балкана пријављено је у ЕУ, на Западном Балкану и у Јужној Америци. На пример, у Албанији су недавно пријављена убиства повезана са трговином кокаином (*Oculus News, 2019; Politiko, 2022a; Tirana Post, 2021*). Поред тога,

Албанске мреже које проширују контролу преко ланца снабдевања кокаином

Историјски посматрано, у ЕУ су групе које су биле укључене у увоз великих количина кокаина имале тенденцију да раде одвојено од велетрговаца и група одговорних за дистрибуцију дроге преко локалних тржишта дроге. У скорије време, примећени су примери да се неке криминалне мреже са албанског говорног подручја удаљавају од овог модела и преузимају контролу и над увозом и дистрибуцијом дроге. На пример, познато је да је једна мрежа користила софистициране шифроване комуникационе технологије за одржавање контакта са вођом организације, са седиштем у Еквадору, који је директно преговарао са јужноамеричким нарко-

картелима и организовао велике пошиљке кокаина у главне луке у Европи. Саучесници са седиштем у Италији, Холандији и Албанији су олакшали овај процес и такође су били одговорни за дистрибуцију према потрошачима. Кокаин кријумчарен преко европских граница је сакриван у возилима опремљеним скривеним преградама, а криминалци су своју зараду прали користећи подземни алтернативни систем дознака кинеског порекла, познат као *fei ch'ien* систем, сличан хавала систему трансфера.

Извори: *EMCDDA and Europol, 2022; Europol, 2020b.*

убиства повезана са трговином кокаином такође су пријављена у разним градовима у ЕУ (видети такође одељак „Улога и утицај криминалних мрежа Западног Балкана на тржишта дроге у ЕУ“), као и у суседним земљама и градовима, као што су као Кијев, у Украјини (*Replianchuk and Loginova, 2020*).

Насиље повезано са криминалним мрежама Западног Балкана такође је пријављено у Јужној Америци. Међутим, чини се да су ове мреже чешће биле мете насиља него починиоци. То је био случај, на пример, у Еквадору, где су осумњичени чланови мрежа са албанског говорног подручја постали жртве убистава у стилу мафије, за која се сматра да су повезани са криминалним активностима повезаним са луком Гвајакил (*Guayaquil*) (*Cela and Moran, 2019; EMCDDA and Europol, 2022; Euronews, 2022; Ford, 2021*). Друга убистава су се догодила у Бразилу (*Record TV, 2021*) и Колумбији (*Analisis Urbano, 2018; EMCDDA and Europol, 2022; Parkinson, 2020*).

Свеукупно гледано, чини се да криминалне мреже на Западном Балкану користе насиље на стратешки и контролисан начин, првенствено да очувају свој кредитбилитет опасне тј. претеће мреже што је, како се наводи, кључна карактеристика њиховог пословног модела у трговини кокаином (*EMCDDA and Europol, 2022; Kemp, 2020b; Townsend, 2019*).

Цене кокаина

Просечна малопродајна цена кокаина у региону у периоду између 2018. и 2020. године процењена је на око 76 евра по граму, при чему је најнижа просечна цена у Босни и Херцеговини (67 евра/г), а у Србији највиша (86 евра/г). Кокаин се понегде може купити у дозама мањим од 1 грама. У Албанији се, на пример, чини да се најчешће продаје у просеку између 0,25 и 0,30 грама, по цени од 25 до 30 евра по граму. У Босни и Херцеговини, Црној Гори и Србији се наводи да се пола грама кокаина може купити за између 40 и 50 евра. Осим тога, у Црној Гори је могуће купити 'лајну' за око 5 до 10 евра, а чини се да је цена снижена на 70 евра по граму ако се купи најмање 5 грама. На Косову, најпопуларнија јединица која се продаје је 0,6 грама за око 55 до 60 евра. Чини се да су и други производи од кокаина доступни у региону, као што је крек кокаин, за који се наводи да се у Албанији може набавити у количинама од једне десетине до једне петине грама по просечној цени између 20 и 25 евра (*Kemp et al., 2021*).

На основу доступних информација, средња велепродајна цена кокаина у региону између 2018. и 2020. године процењена је на 39.000 евра по килограму, при чему је Албанија пријавила најнижу просечну цену (30.000 евра/кг), а Србија највишу (45.000 евра/кг). На велепродајном нивоу, кокаин се обично продаје на килограм. Како су криминалне мреже Западног Балкана сада активне дуж целог ланца снабдевања кокаином, сматра се да могу да преговарају о цени по килограму директно на извору, у јужноамеричким земљама које производе дрогу. Ово указује на то да криминалне мреже могу бити у стању да повећају своје профитне марже извлачећи вредност из целог ланца снабдевања уместо да деле одговорност за делове предузећа са другим криминалним мрежама. На пример, килограм кокаина који стигне у Албанију по цени између 20.000 и 25.000 евра по килограму може се фалсификовати и поново продати у западној Европи за 35.000 до 42.000 евра по килограму – скоро осам пута више од његове пријављене првобитне цене у Латинској Америци (*Kemp et al., 2021*).

Хероин и други опиоиди: употреба и снабдевање

Хероин је као и раније главни илегални опиоид који се користи у региону, а такође је и једна од најчешће инјектираних дрога. То значајно доприноси укупној штети у вези са дрогом и остаје примарни узрок отпочињања лечења због употребе дрога.

Трендови пријављених заплена хероина су благо опали у 2020. години, иако се такав тренд јавио након повећања у 2019. години, те се средњорочна слика чини релативно стабилном. Сматра се да је већина хероина запленио у региону намењена транспорту у ЕУ, било копненим или морским путевима. Последњих година нису забележене значајне промене у методама трговине хероином. Међутим, као што је раније речено, постоји забринутост да би сада могле постојати везе између трговине канабисом и хероином. Ова тема заслужује даље истраживање и праћење.

Опиоиди повезани са највећим последицама

Хероин и други опиоиди су и даље главни узрок штетних последица дрога у региону, док су проблеми са употребом опиоида главни разлог због којег људи отпочињу лечење зависности од дрога у земљама Западног Балкана. Предозирања у вези са хероином или другим опиоидима пријављена су из четири земље за које су доступни неки подаци о смртности.

Доступне информације сугеришу да је хероин главни недозвољени опиоид који се користи у целом региону, осим на Косову, где већина људи који отпочињу лечење пријављује употребу метадона, као и у Северној Македонији где се метадон сматра најчешће инјектираном дрогом и такође је повезан са већином пријављених предозирања са смртним исходом, често у комбинацији са бензодиазепинима. Хероин се обично користи инјектирањем, понекад уз друге супстанце укључујући кокаин (EMCDDA, 2021b).

Проблеми у вези са употребом хероина могу бити већи међу неким етничким мањинама, на пример, изгледа да је ромска заједница све више погођена употребом опиоида у Албанији, на Косову, у Северној Македонији и Црној Гори (EMCDDA, 2021b).

Бупренорфин је такође доступан на тржишту дрога у неколико земаља. У Србији, око 10% клијената који се лече од зависности од опиоида наводи бупренорфин

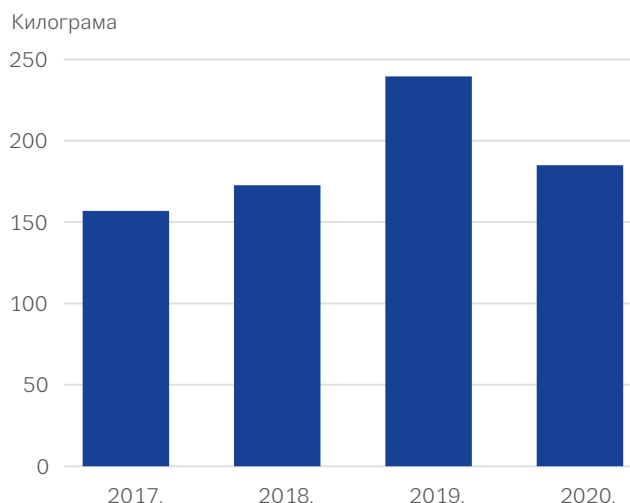
као примарни наркотик, а у Црној Гори стручњаци су изразили забринутост због могућег преусмеравања медицинског бупренорфина на илегално тржиште.

Запажања експерата сугеришу да генерално гледано, употреба хероина у региону може бити у опадању. Међутим, није јасно да ли ово сигнализира пад укупног нивоа хроничних образаца проблематичне употребе дрога или указује на то да се хероин једноставно замењује на тржишту синтетичким опиоидима или другим дрогама.

Релативно стабилне заплене хероина у периоду 2017–2020. године

Чини се да су заплене хероина и морфијума благо опале у земљама Западног Балкана у 2020. години (UNODC, 2022). Свеукупно, међутим, средњорочна слика у региону се чинила релативно стабилном између 2017. и 2020. године, са врхунцем у 2019. због повећаних заплена у Србији (видети слику 6). Иако кумулативни износи још увек нису доступни, у скорије време је познато да су извршене неке значајне заплене. На пример, пријављено је да је 67,5 килограма хероина запленио у мају 2022. на Косову (RTKLIVE, 2022b) и 45,5 килограма у октобру 2021. у Албанији (Oculus News, 2021). Међутим, прелиминарна анализа регионалних података доступних за 2021. и 2022. годину не указује на значајне знаке промена.

СЛИКА 6
Заплене хероина на Западном Балкану, 2017–2020. године

Извор: EMCDDA.

У региону може доћи до производње хероина из морфијума

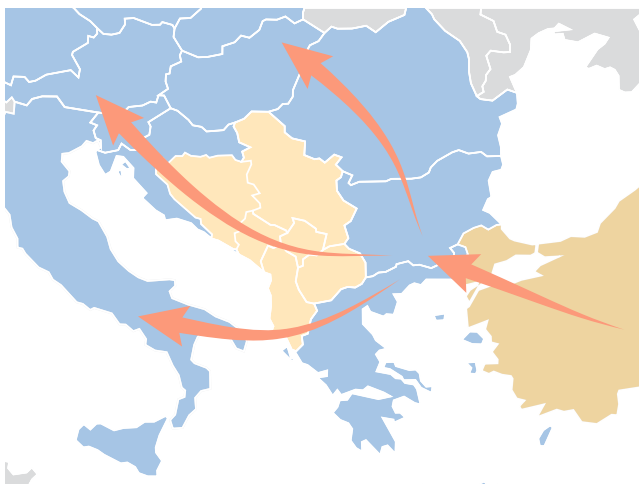
Авганистански хероин се углавном кријумчари преко Западног Балкана на путу ка ЕУ, иако део ових пошиљки остаје у региону за домаћу потрошњу. Такође постоје индиције да би се последњи корак процеса производње хероина, производња хероина из морфијума, могао одвијати на Западном Балкану. На пример, пријављено је да је у Албанији откривен објекат за производњу хероина 2018. године (*ABC News*, 2018). Домаћа производња хероина од увезених опијата може донети много већи профит од препродаје увезеног хероина, али овај процес захтева специјално знање, опрему и приступ прекурсорима.

Хероин: трговина копном и морем

Балканска копнена рута, од Авганистана преко Ирана, Турске и земаља Западног Балкана, најкраћи је и најдиректнији пут за допремање хероина до европских потрошачких тржишта, а самим тим и најчешћи пут за трговину хероином у ЕУ (*EMCDDA and Europol*, 2019). Преко Западног Балкана прелази и јужни и централни крак балканске руте (слика 7).

Хероин може ући у регион из Бугарске преко Србије или Северне Македоније ради даљег транспорта у Албанију, на Косово, у Црну Гору и Босну и Херцеговину, али пошиљке могу да уђу у регион и из Грчке (*Bureau for Operational Coordination* (Биро за оперативну

СЛИКА 7
Кракови балканске руте

67,5 килограма хероина заплешено на Косову

Надлежне службе на Косову су у мају 2022. године заплениле значајну количину хероина, од укупно 67,5 килограма, у акцији током које је ухапшено 14 осумњичених. Према информацијама достављеним центру *EMCDDA*, хероин је обрађен у две импровизоване лабораторије на Косову од стране турских осумњичених који су радили заједно са локалном криминалном мрежом.

Извор: *RTKLIVE*, 2022b.

координацију), 2021; видети оквир „67,5 килограма хероина заплешено на Косову“). Пошиљке хероина затим улазе у ЕУ копненим путем преко Хрватске и Мађарске, или морским путем од Албаније до Италије (видети такође слику 1). Постоји неколико недавних примера за то. У октобру 2021. у луци Драч заплешено је 45,5 килограма хероина, утоварено у камион за Италију (*Oculus News*, 2021), а у јуну 2022. године у Италији је заплешено 24 килограма хероина након што је стигао трајектом из исте луке (*Kote*, 2022a). Као што је раније истакнуто, биљни канабис се може пренети са Западног Балкана у Турску у замену за хероин, стварајући нове могућности за криминалне мреже Западног Балкана укључене у трговину дрогом (*Mejdini and Amerhauser*, 2019; *Sinoruka*, 2022; *US Department of State* (Амерички Стејт департмент), 2022).

Главни прекурсор хероина, анхидрид сирћетне киселине, такође се може кријумчарити из ЕУ у подручја која производе хероин преко Западног Балкана, а у прошлости је забележено неколико случајева. Тако су, на пример 2017. године, две одвојене пошиљке – од 3.720 и 5.000 килограма – заплешене приликом покушаја да се прокријумчаре преко границе из Србије у Бугарску (*Prosecutor's Office of Bulgaria* (Јавно тужилаштво Бугарске), 2017; *Xinhua*, 2017).

Цене хероина

Средња малопродајна цена хероина у региону је између 2018. и 2020. године износила 20 евра по граму, при чему је Северна Македонија имала најнижу просечну цену (16,5 евра), а Србија највишу (21,5 евра). На Косову се хероин продаје у малим количинама од 0,25 грама за

5 евра. Сличне малопродајне праксе примећене су и у Србији, где се 0,2 грама („шут“ енг. *shot*) продаје за око 7–8 евра. У Црној Гори најчешћа јединица продаје је пола грама, која се у зависности од квалитета продаје по цени од 5 до 10 евра. Интервјуи обављени са корисницима хероина у НВО за смањење штете у Северној Македонији сугеришу да је куповина те супстанце у малим количинама за непосредно конзумирање чешћа него куповина веће количине због ризика да корисник буде ухваћен од стране полиције док носи неискоришћену дрогу.

Средња veleпродајна цена хероина у региону између 2018. и 2020. године износила је 17.000 евра по килограму, при чему је најнижу просечну цену имала Црна Гора (15.000 евра/кг), а Србија највишу (19.000 евра/кг). Широм региона veleпродајне цене хероина могу порасти и до 2.000 евра више по килограму, са тенденцијом раста са сваким преласком границе (*Kemp et al., 2021*).

Синтетичке дроге: употреба, производња и снабдевање

Док синтетичке дроге укључују широк спектар супстанци, доступне информације у региону односе се углавном на амфетамине (амфетамин и метамфетамин) и *MDMA*. Иако се чини да се амфетамини ређе користе од других дрога у већини земаља у региону, доступне информације сугеришу сличне нивое преваленције у многим земљама ЕУ. Нивои распрострањености употребе *MDMA* су слични онима за амфетамине, али нижи од оних у ЕУ. Стручно мишљење сугерише да се *MDMA* у великој мери користи у ноћним изласцима или другим сличним окружењима.

Према доступним информацијама делује да су локална тржишта синтетичких дрога прилично променљива и динамична. Потражња за синтетичким дрогама се углавном задовољава производњом која се одвија ван региона, иако је повремено примећена и локална производња синтетичких дрога.

Употреба нових психоактивних супстанци

Подаци о употреби нових психоактивних супстанци (НПС) су изузетно ограничени. Неки показатељи њиховог присуства на регионалном тржишту дрога могу се добити од истраживања *EWSD* спроведеног 2021. године, где је између 9% испитаника у Црној Гори и 23% у Северној Македонији изјавило да је користило неку НПС у прошлој години. Иако ови резултати указују на присуство НПС на регионалном тржишту дрога, они се не могу генерализовати ни на једну већу популацију. У истраживању *ESPAD* 2019, између 1% ученика у Северној Македонији и 2,6% у Црној Гори је навело да је користило неку НПС. Квалитативни извештаји са терена указују на спорадичну употребу фентанила од стране људи који инјектирају дрогу, као што је забележено у Црној Гори. Чини се да су синтетички канабиноиди такође популарни у Србији. Ипак, није доступно довољно квантитативних података и форензичких студија да би се омогућило информисано коментарисање трендова доступности и употреби НПС у региону.

Употреба стимуланса искуључујући кокаин

На основу доступних података, чини се да је употреба других стимуланса осим кокаина релативно неуобичајена у региону (видети оквир „Употреба нових психоактивних супстанци“). Међутим, подаци из истраживања међу школском популацијом показују нивое употребе који су једнаки или чак већи од европског просека међу адолесцентима. Међутим, због потенцијалних ограничења сваку разлику треба тумачити са опрезом. На пример, у 2019. години преваленција употребе амфетаминског током живота међу децом од 15 до 16 година била је 2% и у Црној Гори и у Србији, док је просечна преваленција у свим земљама које су учествовале у *ESPAD* истраживању била 1,3% (*ESPAD*, 2021). Слично томе, употреба метамфетаминског од стране ученика премашила је европски просек у Албанији 2015. године и у Црној Гори и Србији 2019. године, док је употреба *MDMA* такође била релативно висока у Албанији 2015. и у Црној Гори 2019. године. Међу младим одраслим особама, осим употребе *MDMA* у Црној Гори и употребе амфетаминског у Северној Македонији, доступни подаци указују на то да су стопе преваленције употребе синтетичких стимуланса у региону ниже од оних које се типично пријављују у ЕУ.

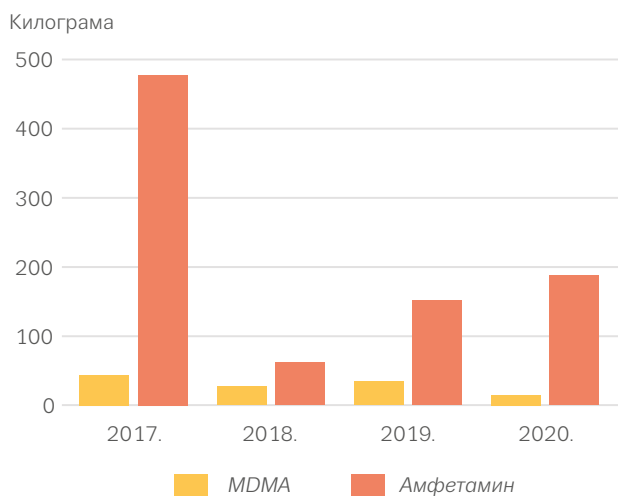
Према запажањима практичара на терену, употреба *MDMA* се повећава током лета са приливом страних туриста и исељеника који се враћају кући на одмор.

Заплене синтетичких дрога

Амфетамин је био највише запленивана синтетичка дрога у региону између 2017. и 2020. године, а следи *MDMA* (видети слику 8) ⁽⁷⁾. Заплене амфетаминског у овом периоду углавном су реализоване у Босни и Херцеговини, Северној Македонији и Србији. Северна Македонија је запленила скоро сав амфетамин пријављен у овом периоду 2017. године, када је демонтирана лабораторија за илегалну производњу (видети оквир „Демонтажа погона за производњу

⁽⁷⁾ Заплене синтетичких дрога се приказују у килограмима и таблетама. Како би се обезбедила упоредивост, количине исказане у таблетама конвертоване су у килограме коришћењем процене вредности од 250 мг по таблети.

СЛИКА 8
Заплене амфетамина и MDMA на Западном Балкану,
2017–2020. године

Извор: EMCDDA.

синтетичких дрога у Северној Македонији и Србији”). Од свих земаља у региону, Србија је пријавила највише заплена MDMA у периоду од 2017. до 2020. године, а следи Босна и Херцеговина.

Веома мале количине синтетичких дрога заплене су и у Албанији, на Косову и у Црној Гори, а од 2017. до 2020. године заплене је мање од 6 килограма амфетамина, метамфетамина и MDMA.

Демонтажа погона за производњу синтетичких дрога у Северној Македонији и Србији

Заједничком акцијом надлежних органа Северне Македоније и Србије спроведеној 2017. године, уз међународну подршку, откривен је велики погон за производњу синтетичких дрога са софистицираном опремом у Тетову, Северна Македонија. Истовремено, откривена су и друга места за производњу синтетичких дрога у Северној Македонији и Србији. У оперативној фази заплене је преко 125 килограма дроге и прекурсора, као и оружје. У фабрици илегалне производње су се наводно производиле и таблете амфетамина са логом „*Carthagon*”, вероватно намењене турском и блискоисточном тржишту.

Извор: Ministry of Interior of North Macedonia (Министарство унутрашњих послова Р. Северне Македоније), 2017; SELEC, 2017.

Чини се да производња синтетичких дрога није уобичајена у региону

Чини се да тренутно Западни Балкан не игра значајну улогу у производњи синтетичких дрога. Било је извештаја да је мали број локација за производњу амфетамина откривен и демонтиран, на пример у Северној Македонији и Србији (Ministry of Interior of North Macedonia (Министарство унутрашњих послова Р. Северне Македоније), 2017), а недавно и у Босни и Херцеговини (Klix, 2022). Поред тога, један производни погон MDMA је очигледно демонтиран у Србији 2017. године, иако је мало детаља доступно (B92, 2017; RTS (РТС), 2017).

Претовар синтетичких дрога и прекурсора

Тренутно се чини да су криминалне мреже са Западног Балкана мање укључене у трговину синтетичким дрогама у поређењу са другим супстанцама. Иако се верује да је један број српских мрежа умешан у релативно мањи шверц синтетичких дрога произведених у ЕУ у регион (Ministry of Interior of Serbia (МУП Р. Србије), 2020a), за сада доступне информације сугеришу да је ангажовање криминалних мрежа на овом тржишту ограничено. Међутим, имајући у виду веома динамичну природу тржишта дроге, потешкоће у откривању локација за нелегалну производњу и профит који се може остварити од производње синтетичких дрога, ова област заслужује континуирано праћење и даљу истрагу.

У ограниченој мери у којој постоји таква трговина, прекурсори дрога и синтетичке дроге се уносе у и транзитирају кроз Западни Балкан преко више рута, укључујући балканску руту за хероин (EMCDDA and Europol, 2019; UNODC, 2020). Ово је постало очигледно из заплена у региону последњих година, као што су у Босни и Херцеговини (Dnevnik, 2019; SIPA, 2019), Северној Македонији (Republika, 2021; SELEC, 2022) и Србији (NewsBeezer, 2020).

Прекурсори обично пролазе кроз регион копном или ваздухом. У фебруару 2022. године, више од 1,1 тоне прекурсора за производњу амфетамина и метамфетамина, који су из Кине превезени преко Турске, заплене је на међународном аеродрому Скопље у Северној Македонији у оквиру међународне контролисане операције (RadioFreeEurope, 2022; SELEC, 2022). Ови прекурсори су вероватно били намењени тржишту ЕУ.

Цене синтетичких дрога

Амфетамин (који се често назива „спид“, енг. *speed*) и *MDMA* или сродне супстанце најчешће су синтетичке дроге доступне у региону и традиционално се продају у таблетама или грамима. Доступни подаци су ограничени, али сугеришу да је средња малопродајна цена амфетамина у региону између 2018. и 2020. године била око 12 евра по граму. У Северној Македонији, амфетамин се наводно продаје у серијама од 5 грама за око 38 евра или у неквантификованој „малој ролни“ за 32 евра (Kemp et al., 2021). Сматра се да је средња veleпродајна цена амфетамина у региону за период 2018–2020. године била око 3.000 евра по килограму.

Референце

- ABC News (2018), 'Laboratori i heroinës në Has, prangoset kimisti turk', 21. октобар (<https://abcnews.al/laboratori-i-heroines-ne-has-prangoset-kimisti-turk/>).
- Amerhauser, K. (2019), 'Not killed on their home turf. What is the significance of assassinations when they are carried out on "neutral territory"', GI-TOC, Женева, 20. јануар (<https://globalinitiative.net/analysis/not-killed-on-their-home-turf/>).
- Analisis Urbano (2018), 'Asesinado en el Eje Cafetero Miro Niemeier Risvanovic, alias el Ruso, señalado líder de la mafia trasnacional', 9. октобар (<https://analisisurbano.org/asesinado-en-el-eje-cafetero-miro-niemeier-risvanovic-alias-el-ruso-senalado-lider-de-la-mafia-trasnacional/31673/>).
- ARVBL (2020), 'Srpkinja na čelu narko-bande: Hapšenje u Španiji, pokrenuta policijska akcija', 28. септембар (<https://www.atvbl.com/vijesti/svijet/srpkinja-na-celu-narko-bande-hapsenje-u-spaniji-pokrenuta-policijska-akcija-28-9>).
- Avdić, A. (2019), 'Amsterdam: Ubijen Derk Wiersum, advokat ključnog svjedoka protiv kartela Tito i Dino', *Zurnal.info*, 19. септембар (<https://zurnal.info/clanak/ubijen-derk-wiersum-advokat-kljucnog-svjedoka-protiv-kartela-tito-i-dino/22406>).
- Avdić, A. (2021), 'Utvrđeno da su čuvali vođu kartela Tito i Dino: Trojici federanih specijalaca oduzete dozvole za pristup tajnim podacima', *Istraga*, 12. мај (<https://istraga.ba/utvrđeno-da-su-cuvali-vođu-kartela-tito-i-dino-trojici-federanih-specijalaca-oduzete-dozvole-za-pristup-tajnim-podacima/>).
- B92 (2017), 'Otkrivena laboratorija za proizvodnju ekstazija', 28. мај 2017. (<https://youtu.be/Jklmij-vX8>).
- Bami, X. (2022), 'Kosovo experts question legality of cryptocurrency mining ban', *BalkanInsight*, 5. јануар (<https://balkaninsight.com/2022/01/05/kosovo-experts-question-legality-of-cryptocurrency-mining-ban>).
- Biznis & Finansije (2020), 'Selidba trgovine opijatima na internet: dileri i "odnosi s javnoscu"', 28. октобар ([https://bif.rs/2020/10/selidba-trgovine-opijatima-na-internet-dileri-i-odnosi-s-javnoscu/](https://bif.rs/2020/10/selidba-trgovine-opijatima-na-internet-dilери-i-odnosi-s-javnoscu/)).
- BKA (2021), *Bundeslagebild Rauschgiftkriminalität 2020*, (https://www.bka.de/DE/AktuelleInformationen/StatistikenLagebilder/Lagebilder/Rauschgiftkriminalitaet/rauschgiftkriminalitaet_node.html).
- Brnad, H. (2022), *Cannabis cultivation and trafficking in Western Balkans*, study commissioned by the EMCDDA, contract CT.20.IPA7.0182.1.0 (студија чији је наручилац EMCDDA, уговор CT.20.IPA7.0182.1.0).
- Cartwright, R. and Amerhauser, K. (2022), *Illicit financial flows in Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia: Key drivers and current trends*, GI-TOC, Женева, 17. јануар (<https://globalinitiative.net/analysis/iffs-western-balkans-2/>).
- CDM (2017), 'Škaljarci i kavčani ostaju bez imovine od 27 miliona eura', 28. новембар (<https://www.cdm.me/hronika/skaljarci-kavcani-ostaju-bez-imovine-od-27-miliona-eura/>).
- CDM (2019), 'Majka prijavila da je njen sin drogu kupio preko Instagrama', 19. новембар (<https://www.cdm.me/hronika/majka-prijavila-da-je-njen-sin-drogu-kupio-preko-instagram/>).
- Cela, L. and Moran, S. (2019), 'Albanian drug suspect's banana bonanza', OCCRP, 16. децембар (<https://www.occrp.org/en/investigations/albanian-drug-suspects-banana-bonanza>).
- Chakraborty, M. (2021), 'Cryptocurrencies are banned and considered illegal in these countries', *Analytics Insight*, 28. мај (<https://www.analyticsinsight.net/cryptocurrencies-are-banned-and-considered-illegal-in-these-countries/>).
- City News Albania (2021), 'Foto-Çfarë po transportonte avioni që ra në Vermosh/ Policia vonohet për në vendngjarje', 4. октобар (<https://www.cna.al/2021/10/04/foto-çfare-po-transportonte-avioni-qe-ra-ne-vermosh-policia-vonohet-per-ne-vendngjarje/>).
- Daily Sabah (2021), 'Turkey intercepts 1.5-ton skunk cannabis shipment from Albania', 7. децембар (<https://www.dailysabah.com/turkey/investigations/turkey-intercepts-15-ton-skunk-cannabis-shipment-from-albania>).
- De Risi, M. (2020), 'Roma, pusher ucciso in strada al Nuovo Salario: aveva capito di essere finito in un agguato', *Il Messaggero*, 27. јануар (https://www.ilmessaggero.it/roma/news/roma_omicidio_nuovo_salario_gentian_kasa_ultime_noti%C2%ACzie-5009500.html).
- Direktno (2020), 'Uhapšeni migranti sa paketićima droge u Savskoj', 9. октобар (<https://direktno.rs/beograd/306486/beograd-hapsenje-migranti.html>).
- Djordjevic, S. (2021), 'Balkan cartel myth-busting', 14. октобар (<https://www.linkedin.com/pulse/balkan-cartel-myth-busting-sasa-djordjevic>).
- Djordjevic, S. and Scaturro, R. (2022), *Dangerous games, football hooliganism, politics and organized crime in the Western Balkans*, GI-TOC, Женева (<https://globalinitiative.net/analysis/hooligans-crime-balkans/>).
- Dnevnik (2019), 'Velika zapljena droge u BiH: Pronađeno više od 7000 tableta ekstazyja i 10 kilograma speeda', 18. септембар (<https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/bih-policija-u>

tuzli-zapljenila-drogu-vrijednu-vise-od-300-tisuca-eura---575664.html).

Dragojlo, S. (2021), 'Serbia turns on crime gang once known for official ties', *Balkan Insight*, 4. фебруар (<https://balkaninsight.com/2021/02/04/serbia-turns-on-crime-gang-once-known-for-official-ties/>)

Duvar (2021), 'Turkish ultranationalist mafia leader "using fake Macedonian ID"', 7. април (<https://www.duvarenglish.com/turkish-ultranationalist-mafia-leader-using-fake-macedonian-id-news-56985>).

Economist, The (2016), 'Ask not from whom the AK-47s flow', 24. август (<https://www.economist.com/europe/2016/04/16/ask-not-from-whom-the-ak-47s-flow>).

El Comercio (2018), 'Así "preñan" 'Los ninjas del Callao' la droga en contenedores', *El Comercio*, 26. март (<https://elcomercio.pe/lima/policiales/prenan-ninjas-callao-droga-contenedores-puerto-video-noticia-507257-noticia/>) (доступан видео-запис).

Electronic Register Albania (Електронски регистар Албаније) (2022), 'Kontrollin e kultivimit dhe përpunimit të bimës së kanabisit dhe prodhimit të nënprodukteve të saj për qëllime mjekësore dhe industriale', Electronic Register for Public Notices and Consultations (Електронски регистар за јавне објаве и консултације), 30. јун (<https://konsultimipublik.gov.al/Konsultime/Detaje/484>).

EMCDDA (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction) (Европски центар за праћење дрога и зависности од дрога) (2021a), *Illicit drug markets and supply in the Western Balkans: impact of COVID-19*, Publications Office of the European Union (Канцеларија за публикације Европске уније), Луксембург (https://www.emcdda.europa.eu/publications/ad-hoc-publication/illegal-drug-markets-and-supply-western-balkans-impact-covid-19_en).

EMCDDA (2021b), *EMCDDA trendspotter briefing: impact of COVID-19 on drug use and drug services in Western Balkans*, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (Европски центар за праћење дрога и зависности од дрога), Лисабон (https://www.emcdda.europa.eu/publications/ad-hoc-publication/impact-covid-19-drug-use-drug-services-western-balkans_en).

EMCDDA (2022), *European drug report 2022: trends and developments*, Publications Office of the European Union (Канцеларија за публикације Европске уније), Луксембург (https://www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2022_en).

EMCDDA and Europol (2019), *EU drug markets report 2019*, Publications Office of the European Union (Канцеларија за публикације Европске уније), Луксембург (<https://www>.

[emcdda.europa.eu/publications/joint-publications/eu-drug-markets-report-2019_en](https://www.emcdda.europa.eu/publications/joint-publications/eu-drug-markets-report-2019_en)).

EMCDDA and Europol (2022), *EU drug market: cocaine – in-depth analysis* (https://www.emcdda.europa.eu/publications/eu-drug-markets/cocaine_en).

ESPAD (2021), *ESPAD data portal*, <https://data.espad.org/>, приступљено 1. јуна, 2022.

Euronews (2021), 'Albanian government official, police officers arrested in major drug trafficking probe', 2. јул (<https://www.euronews.com/2021/07/02/albanian-government-official-police-officers-arrested-in-major-drug-trafficking-probe>).

Euronews (2022), 'Who were the Albanians executed in Latin American countries?', 24. јануар (<https://euronews.al/en/albania/2022/01/24/who-are-the-albanians-executed-in-latin-american-countries/>).

Europol (2016), 'Serbian criminal network dismantled in Spain and the Czech Republic', 20. октобар (<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/serbian-criminal-network-dismantled-in-spain-and-czech-republic>).

Europol (2019), 'Albanian-Belgian drug traffickers busted in Belgium and Switzerland', 15. фебруар (<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/albanian-belgian-drug-traffickers-busted-in-belgium-and-switzerland>).

Europol (2020a), '25 arrests in series of police actions against an Albanian drug trafficking gang', 6. фебруар (<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/25-arrests-in-series-of-police-actions-against-albanian-drug-trafficking-gang>).

Europol (2020b), 'Joint investigation team leads to dismantling of one of Europe's most active Albanian-speaking networks trafficking cocaine into Europe', 1. октобар (<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/joint-investigation-team-leads-to-dismantling-of-one-of-europe%e2%80%99s-most-active-albanian-speaking-networks-trafficking-cocaine>).

Europol (2020c), 'Electricity bill of over €1.5 million leads police to 5 illegal marijuana plantations in Spain', 26. новембар (<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/electricity-bill-of-over-%e2%82%ac15-million-leads-police-to-5-illegal-marijuana-plantations-in-spain>).

Europol (2021a), 'More than 60 arrested in series of police actions against Albanian mafia', 5. април (<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/more-60-arrested-in-series-of-police-actions-against-albanian-mafia>).

Europol (2021b), '800 criminals arrested in biggest ever law enforcement operation against encrypted communication',

8. јун (<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/800-criminals-arrested-in-biggest-ever-law-enforcement-operation-against-encrypted-communication>).

Europol (2021c), 'Over 100 arrests in crackdown against Albanian clan running industrial cannabis operation in Spain', 1. септембар (<https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/over-100-arrests-in-crackdown-against-albanian-clan-running-industrial-cannabis-operation-in-spain>).

Europol (2021d), 'Spain and Serbia dismantle Serbian marijuana trafficking network', 22. јул (<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/spain-and-serbia-dismantle-serbian-marijuana-trafficking-network>).

Europol (2021e), 'Over 60 charged in crackdown on Balkan cartel behind cocaine pipeline to Europe', 7. септембар (<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/over-60-charged-in-crackdown-balkan-cartel-behind-cocaine-pipeline-to-europe>).

Europol (2021f), *European Union serious and organised crime threat assessment: a corrupting influence – the infiltration and undermining of Europe's economy and society by organised crime*, Publications Office of the European Union (Канцеларија за публикације Европске уније), Луксембург.

Exit News (2018), '613 kg of cocaine seized in Durrës', 28. фебруар (<https://exit.al/en/2018/02/28/613-kilograms-of-cocaine-seized-in-durres/>).

Exit News (2021), 'Albanian police seize 143 kg of cocaine arriving from Ecuador', 11. април (<https://exit.al/en/2021/04/11/albanian-police-seize-143-kg-of-cocaine-arriving-from-ecuador/>).

Ford, A. (2021), 'Albanian mafia leaves trail of blood in Ecuador', *InSight Crime*, 5. јануар (<https://insightcrime.org/news/analysis/adriatik-tresa-albanian-mafia-ecuador/>).

France24 (2019), 'Courts, cannabis, corruption: Albania struggles against old demons', 18. јун (<https://www.france24.com/en/20190618-courts-cannabis-corruption-albania-struggles-against-old-demons>).

GI-TOC (Global Initiative Against Transnational Organized Crime) (Глобална иницијатива против међународног организованог криминала) (2019), *Hotspots of organised crime in the Western Balkans*, GI-TOC, Женева (<https://globalinitiative.net/analysis/oc-western-balkans/>).

GI-TOC (2020), *Risk Bulletin*, 2. издање, октобар–новембар 2020, GI-TOC, Женева (<https://globalinitiative.net/analysis/seeobs-risk-bulletin-2/>).

GI-TOC (2021a), *Global organised crime index 2021*, GI-TOC, Женева (<https://ocindex.net/>).

GI-TOC (2021b), *The Observatory of Illicit Economies in South Eastern Europe*, Risk Bulletin 6, GI-TOC, Женева (<https://globalinitiative.net/analysis/seeobs-risk-bulletin-6/>).

GI-TOC (2021c), *The Civil Society Observatory to counter organized crime in South Eastern Europe*, Risk Bulletin, 10. издање, новембар 2021, GI-TOC, Женева (<https://globalinitiative.net/analysis/seeobs-risk-bulletin-10/>).

GI-TOC (2022), *Portholes: Exploring the maritime Balkan routes*, GI-TOC, Женева (<https://globalinitiative.net/analysis/balkans-maritime-routes-ports-crime/>).

Bureau for Operational Coordination (Биро за оперативну координацију) (2021), *Serious and organised crime threat assessment in Montenegro*, Government of Montenegro (Влада Црне Горе), март 2021, Подгорица (<https://www.gov.me/en/documents/cf105122-2c9b-4816-b152-8487b5f59063>).

Grauer, K. and Jardine, E. (2022), *Analysis of cryptocurrency use on darknet markets in the EU and neighbouring countries*, report commissioned by the EMCDDA, contract CT.1.EU4MD.0060.1.0 (извештај чији је наручилац EMCDDA, уговор CT.1.EU4MD.0060.1.0).

Guardia di Finanza (GdF) of Italy (2020), 'Sequestrati circa 900 kg di droga per un valore di 10 milioni di euro', 29. април (<https://www.gdf.gov.it/stampa/ultime-notizie/anno-2020/aprile/sequestrati-circa-900-kg-di-droga-per-un-valore-di-10-milioni-di-euro>).

Gurcan Partners (2022), 'Cryptocurrency regulations in Serbia', 17. јун (<https://gurcanpartners.com/en/cryptocurrency-regulations-in-serbia/>).

Hakirevic, N. (2020), 'Germany seizes half a tonne of cocaine on bulker at Port of Hamburg', *Offshore Energy*, 5. мај (<https://www.offshore-energy.biz/germany-seizes-half-a-tonne-of-cocaine-on-bulker-at-port-of-hamburg/>).

Halili, E. (2021a), 'Interior minister meets Gdf delegation ahead of anti-cannabis conference' (<https://albaniandailynews.com/news/interior-minister-meets-gdf-delegation-ahead-of-anti-cannabis-conference>).

Halili, E. (2021b), 'American DEA reacts after 400 kg of cocaine seized in Kosovo', *Albanian Daily News*, 19. мај (<https://albaniandailynews.com/news/american-dea-reacts-after-400-kg-of-cocaine-seized-in-kosovo>).

Hall, J. (2021), 'North Macedonia's major cannabis play aims to boost economy by €250m annually', *Businesscann*, 21. октобар (<https://businesscann.com/north-macedonias-major-cannabis-play-aims-to-boost-economy-by-e250m-annually/>).

Hellenic Police (Грчка полиција) (2020), Ετήσια Εκθεση του ΣΟΔΝ-ΕΜΠ για τα Ναρκωτικά στην Ελλάδα (<http://www>).

- astynomia.gr/images/stories/2021/prokirikseis21/09072021ekthesi.pdf).
- Holcová, P. et al. (2019), 'How the mafias came to Slovakia', OCCRP, 18. фебруар (<https://www.occrp.org/en/unfinishedlives/how-the-mafia-came-to-slovakia>).
- Infobae (2021), 'Captura en Cartagena a emisario del cartel de "Los Balcanes"', 18. април (<https://www.infobae.com/america/colombia/2021/04/18/captura-en-cartagena-a-emisario-del-cartel-de-los-balcanes/>).
- Java News (2022), 'Alo policia hajde na ndihmo të shkarkojmë 20 ton banane? Gazetarja: Çudia, se si u zbuluan 119 kg kokainë, pse ka frikë biznesmeni', 3. јануар (<https://javanews.al/alo-policia-hajde-na-ndihmo-te-shkarkojme-20-ton-banane-gazetarja-cudia-se-si-u-zbuluan-119-kg-kokaine-pse-ka-frike-biznesmeni/>).
- Jeremic, I. et al. (2021), 'Cocaine comrades: the Balkan ties of a fallen Colombian drug trafficker', *BalkanInsight*, 6. децембар (<https://balkaninsight.com/2021/12/06/cocaine-comrades-the-balkan-ties-of-a-fallen-colombian-drug-trafficker/>).
- Jeremic, I., Stojanovic, M. and Kajosevic, S. (2022), 'Encrypted phone crack no silver bullet against Balkan crime gangs', *BalkanInsight*, 25. април (<https://balkaninsight.com/2022/04/25/encrypted-phone-crack-no-silver-bullet-against-balkan-crime-gangs/>).
- Jutarnji (2016), 'Kako se snalaze očajni i siroti migranti u Srbiji. Hašišom plaćaju put prema Zapadnoj Europi, a krijumčari njihove djevojke i žene sile na prostituciju', 30. децембар (<https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/kako-se-snalaze-očajni-i-siroti-migranti-u-srbiji-hasisom-plaćaju-put-prema-zapadnoj-europi-a-krijumčari-njihove-djevojke-i-zene-sile-na-prostituciju-5450215>).
- Kajosevic, S. (2020), 'Montenegro's drug gang warfare claims lives in Athens', *BalkanInsight*, 20. јануар (<https://balkaninsight.com/2020/01/20/montenegros-drug-gang-warfare-claims-lives-in-athens/>).
- Kajosevic, S. (2021), 'Fugitive Russian billionaire hopes asylum request will delay extradition', *BalkanInsight*, 7. октобар (<https://balkaninsight.com/2021/10/07/fugitive-russian-billionaire-hopes-asylum-request-will-delay-extradition/>).
- Kajosevic, S. (2022), 'Montenegrin prosecutor blames cocaine smuggling on poor port security', *BalkanInsight*, 14. јануар (<https://balkaninsight.com/2022/01/14/montenegrin-prosecutor-tons-of-cocaine-smuggled-through-key-port/>).
- Kalo & Associates (2020), 'New law on financial markets based on the distributed ledgers technology', 15. јул (<https://www.kalo-attorneys.com/wp-content/uploads/2020/08/newsletter-15-new-law-on-financial-markets-based-on-the-distributed-ledgers-technology.pdf>).
- Kemp, W. (2020a), *Transnational tentacles: Global hotspots of Western Balkan organised crime*, GI-TOC, Женева (<https://globalinitiative.net/analysis/transnational-tentacles-wb6/>).
- Kemp, W. (2020b), *Making a killing: What assassinations reveal about the Montenegrin drug war*, GI-TOC, Женева (<https://globalinitiative.net/analysis/montenegro-assassinations-drug-war/>).
- Kemp, W., Amerhauser, K. and Scaturro, R. (2021), *Spot prices: Analyzing flows of people, drugs and money in the Western Balkans*, GI-TOC, Женева (<https://globalinitiative.net/analysis/western-balkans-crime-hotspots-3/>).
- Klix (2022), 'Otkrivena prva laboratorija za proizvodnju spida u RS-u, pao 29-godišnji Bijeljinač', 13. јануар (<https://www.klix.ba/vijesti/crna-hronika/otkrivena-prva-laboratorija-za-proizvodnju-spida-u-rs-u-pao-29-godisnji-bijeljinač/220113170>).
- Kote, K. (2020), 'Tons of Albania-based drugs enter Italy despite pandemic', *Albanian Daily News*, 3. децембар (<https://albaniadailynews.com/news/tons-of-albania-based-drugs-enter-italy-despite-pandemic>).
- Kote, K. (2022a), 'Albanian caught smuggling heroin into Italy', *Albanian Daily News*, 22. јун (<https://albaniadailynews.com/news/albanian-caught-smuggling-heroin-into-italy>).
- Kote, K. (2022b), 'Albania to legalize cannabis after citizens' support', *Albanian Daily News*, 7. април (<https://albaniadailynews.com/news/albania-to-legalize-cannabis-after-citizens-support>).
- Lala, K. (2021), 'Albanian crime story: hostage to the cocaine supply chain', *BalkanInsight*, 1. јул (<https://balkaninsight.com/2021/07/01/albanian-crime-story-hostage-to-the-cocaine-supply-chain/>).
- Lider (2021), 'Албанец уапсен во Италија со половина тон кокаин', 11. новембар (<https://lider.mk/albanec-uapsen-vo-italija-so-polovina-ton-kokain/>).
- Ljubas, Z. (2020), 'Hungary indicts paragliding drug smugglers', OCCRP, 15. мај (<https://www.occrp.org/en/daily/12345-hungary-indicts-paragliding-drug-smugglers>).
- Mandujano, E. (2021), 'El cartel de los Balcanes estaría detrás de la muerte del agente de inteligencia que investigó sonados casos de narcotráfico', *Caretas*, 5. март (<https://caretas.pe/nacional/el-cartel-de-los-balcanes-estaria-detras-de-la-muerte-del-agente-de-inteligencia-que-investigó-sonados-casos-de-narcotráfico/>).
- Marusic, S. J. (2013), 'Macedonian nabs gangsters linked to Frankfurt mafia', *BalkanInsight*, 20. септембар (<https://>

balkaninsight.com/2013/09/20/macedonian-police-swoops-on-drug-lords/).

Maticic, M., Pirnat, Z., Leicht, A., Zimmermann, R., Windelinck, T., Jauffret-Roustide, M., Duffell, E., Tammi, T. and Schatz, E. (2020), 'The civil society monitoring of hepatitis C response related to the WHO 2030 elimination goals in 35 European countries', *Harm Reduction Journal* 17, Article 89.

McDermott, J., Bargent, J., den Held, D. and Ramirez, M. F. (2021), *The cocaine pipeline to Europe*, GI-TOC, Женева и Insight Crime (<https://globalinitiative.net/analysis/cocaine-to-europe/>).

Mejdini, F. (2021), 'High life: Albanian cannabis growers find new frontier in Spain', *BalkanInsight*, 31. децембар (<https://balkaninsight.com/2021/12/31/high-life-albanian-cannabis-growers-find-new-frontier-in-spain/>).

Mejdini, F. and Amerhauser K. (2019), *Growing like weeds?*, GI-TOC, Женева (<https://globalinitiative.net/analysis/growing-like-weeds-rethinking-albanias-culture-of-cannabis-cultivation/>).

Ministry of Interior of Austria (Министарство унутрашњих послова Р. Аустрије) (2021), *Drug-related crime annual report 2020* (https://bundeskriminalamt.at/302/files/Suchtmittel_2020_engl_web_20210721.pdf).

Ministry of Interior of Croatia (Министарство унутрашњих послова Р. Хрватске) (2019), 'Na MCGP Karasovići zaplijenjeno preko 340 kg marihuane', 23. август (<https://dubrovacko-neretvanska-policija.gov.hr/vijesti/na-mcgp-karasovici-zaplijenjeno-preko-340-kg-marihuane/12552>).

Ministry of Interior of Croatia (Министарство унутрашњих послова Р. Хрватске) (2022), 'Prevozili 1096 sadnica biljke Cannabis Sativa', 19. јануар (<https://dubrovacko-neretvanska-policija.gov.hr/novosti/prevozili-1096-sadnica-biljke-cannabis-sativa/14269>).

Ministry of Interior of Italy (Министарство унутрашњих послова Р. Италије) (2021), *DCSA annual report 2021*, Central Directorate for Antidrug Services (Централна управа за сузбијање наркотика) (<https://antidroga.interno.gov.it/wp-content/uploads/2021/07/Annual-report-2021.pdf>).

Ministry of Interior of North Macedonia (Министарство унутрашњих послова Р. Северне Македоније) (2017), 'Откриена најголемата лабораторија за дрога во Југоисточна Европа', 1. децембар (<https://mvr.gov.mk/vest/5415>).

Ministry of Interior of North Macedonia (Министарство унутрашњих послова Р. Северне Македоније) (2020а), 'Приведени лица, се расчистува случајот со украдената марихуана од Јосифово', 8. децембар (mvr.gov.mk/vest/13879).

Ministry of Interior of North Macedonia (Министарство унутрашњих послова Р. Северне Македоније) (2020b), 'Извршен претрес, заплени околу 60 кг дрога', 20. децембар (mvr.gov.mk/vest/14019).

Ministry of Interior of North Macedonia (Министарство унутрашњих послова Р. Северне Македоније) (2022), 'Претреси во штипско, пронајдени 15.500 стебла марихуана со вкупна вредност од над 5 милиони евра, приведени три лица', 14. јун (<https://mvr.gov.mk/vest/20847>).

Ministry of Interior of Serbia (МУП Р. Србије) (2018), *Извештај о раду сектора унутрашње контроле за 2017. годину*, март (<http:// prezentacije.mup.gov.rs/sukp/rezultati/izvestaj%20o%20radu%20za%202017.%20godinu.pdf>).

Ministry of Interior of Serbia (МУП Р. Србије) (2019), *Извештај о раду сектора унутрашње контроле за 2018. годину*, март (<http:// prezentacije.mup.gov.rs/sukp/rezultati/godisnji%20izvestaj%20za%202018%20godinu.pdf>).

Ministry of Interior of Serbia (МУП Р. Србије) (2020а), *Serious and organised crime threat assessment*, Београд, Србија.

Ministry of Interior of Serbia (МУП Р. Србије) (2020b), *Извештај о раду сектора унутрашње контроле за 2019. годину*, март (http:// prezentacije.mup.gov.rs/sukp/rezultati/lzvestaj_2019_SUK%20.pdf).

Ministry of Interior of Serbia (МУП Р. Србије) (2021), *Извештај о раду сектора унутрашње контроле за 2020. годину*, март (http:// prezentacije.mup.gov.rs/sukp/rezultati/lzvestaj_2020_SUK.pdf).

Mondo (2020), ' "Avaz": migranti u BiH kupuju i prodaju drogu', 10. јул (<https://mondo.ba/Info/Drustvo/a972027/Migranti-balkanska-ruta-droga.html>).

News24 (2020), '17 arrested as cocaine ring smashed: German police', 21. децембар (<https://www.news24.com/news24/world/news/17-arrested-as-cocaine-ring-smashed-german-police-20201221>).

NewsBeezer (2020), 'The leader of the narco group, his wife and impostor, Smail Tarić's sister, whose head was beheaded in the middle of Belgrade, fell', 16. октобар (<https://newsbeezer.com/serbiaeng/the-leader-of-the-narco-group-his-wife-and-impostor-smail-tarics-sister-whose-head-was-beheaded-in-the-middle-of-belgrade-fell/>).

Newsit (2020), 'Χειροπέδες σε Αλβανό ναρκέμπορο — με τζιπ και μπότοξ το "έπαιξε" ζάμπλουτος επιχειρηματίας στα μπουζούκια', 7. децембар (<https://www.newsit.gr/egklhma/xeiropedes-se-alvano-narkemporo-me-tzip-kai-mpotoks-to-epaize-zamploutos-epixeirimatias-sta-mpouzoukia/3176869/>).

- Nova (2021), 'Austrian police arrest Western Balkans drug traffickers', 20. август (<https://rs.n1info.com/english/news/austrian-police-arrest-western-balkans-drug-traffickers/>).
- OCCRP (Organized Crime and Corruption Reporting Project) (Пројекат за извештавање о организованом криминалу и корупцији) (2020), *Balkan cocaine wars*, OCCRP, 5. мај (<https://www.occrp.org/en/balkan-cocaine-wars/>).
- Oculus News (2019), 'Executed in Elbasan – Italian media: Endrit Alibej, boss of a cocaine network', 13. јануар (<https://www.ocnal.com/2019/01/executed-in-elbasan-italian-media.html>).
- Oculus News (2021), '45 kg of heroin destined to Italy seized in Durres Port, two arrested', 26. октобар (<https://www.ocnal.com/2021/10/45-kg-of-heroin-destined-to-italy.html>).
- Ortega Dolz, P. (2020), 'The Balkan mafias wielding their power in Spain', *El Pais*, 3. септембар (https://english.elpais.com/spanish_news/2020-09-03/the-balkans-mafias-wielding-their-power-in-spain.html).
- Parkinson, C. (2020), 'Marcos and Soldado: Colombian shootout sheds light on Balkan drug ties', *BalkanInsight*, 22. октобар (<https://balkaninsight.com/2020/10/22/marcos-and-soldado-colombian-shootout-sheds-light-on-balkan-drug-ties/>).
- Pavlovic, B. (2018), 'Srpski državljani uhapšeni u Holandiji i Belgiji', *KRIK*, 13. јул (<https://www.krik.rs/srpski-drzavljanu-hapseni-u-holandiji-belgiji/>).
- Piel, S. and Saintourens T. (2022), 'The Serbian mafia's "house of horror"', *Le Monde*, 20. мај (https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/05/20/the-serbian-mafia-s-house-of-horror_5984146_4.html).
- Politiko (2022a), 'Criminal events and disruption of drug deals, such as the disappearance of Tauland Malshi in Spain brought about a chain of assassinations', 26. јануар (<https://politiko.al/english/e-tjera/ngjarje-inale-dhe-prishjete-pazareve-te-s-si-zhdukja-e-tauland-i452623>).
- Politiko (2022b), 'Drugs, murders, kidnappings: The platform that trapped Balkan gangs, including Albanians', 26. април (<https://politiko.al/english/e-tjera/--rrembime-platforma-qe-futi-ne-gracke-bandat-e-ballkanit-mes-i458683>).
- Prosecutor's Office of Bulgaria (Јавно тужилаштво Бугарске) (2017), 'Под ръководството на Окръжна прокуратура – София се разследва контрабанда на 5 т. прекурсор за производство на хероин', 3. август (<https://prb.bg/bg/news/aktualno/20114-pod-rkovodstvoto-na-okrzhna-prokuratura-sofiya-se->).
- RadioFreeEurope (2022), 'МВР заплени суровина за амфетамини која од Кина слета на скопскиот аеродром', 3. фебруар (<https://www.slobodnaevropa.mk/a/31685140.html>).
- Record TV (2021), 'Exclusivo: as relações perigosas da máfia com albanês executado em SP', 2. мај (<https://recordtv.r7.com/domingo-espetacular/videos/exclusivo-as-relacoes-perigosas-da-mafia-com-albanes-executado-em-sp-02052021>).
- Reitano, T. and Amerhauser, K. (2020), *Illicit financial flows in Albania, Kosovo and North Macedonia*, GI-TOC, Женева, 27. август (<https://globalinitiative.net/analysis/iffs-western-balkans/>).
- Reitox National Focal Point of Hungary (2020), *2020 national report to the EMCDDA by the Reitox national focal point* (https://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/emcdda_report_hungary_2020_en.pdf).
- Replianchuk, D. and Loginova, E. (2020), 'Ukraine media: wife shot back at assassins of Kavač clan boss, 5 Nabbed', OCCRP, 3. јун (<https://www.occrp.org/en/daily/12469-ukraine-media-wife-shot-back-at-assassins-of-kavac-clan-boss-5-nabbed>).
- Republika (2021), 'Large quantity of synthetic drugs seized in a Skopje raid reportedly coordinated with the DEA', 8. новембар (<https://english.republika.mk/news/macedonia/large-quantity-of-synthetic-drugs-seized-in-a-skopje-raid-reportedly-coordinated-with-the-dea/>).
- Rettman, A. (2021), 'Ex-pat EU criminals use Dubai as hideout, leak confirms', *EU Observer*, 17. новембар (<https://euobserver.com/world/153528>).
- Reuters (2019), 'Serbia seizes four tonnes of marijuana in organic food farm', (<https://www.reuters.com/article/us-serbia-police-idUSKBN1Y01YC>).
- RTKLIVE (2022a), 'Kosovo police bust cannabis farm in the north', 14. мај (<https://www.rtklive.com/en/news-single.php?ID=21178>).
- RTKLIVE (2022b), '“The Hole” – 14 arrested, 1 million euros of heroin confiscated', RTKLIVE, 24. мај (<https://www.rtklive.com/en/news-single.php?ID=21181#>).
- RTS (PTC) (2017), 'Otkrivena prva laboratorija za ekstazi u Srbiji, petoro uhapšenih', 28. мај 2017. (<https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/hronika/2749883/otkrivena-laboratorija-za-proizvodnju-ekstazija.html>).
- Rudic, F. (2019), 'Romania arrests two Serbians in major cocaine bust', *BalkanInsight*, 27. март (<https://balkaninsight.com/2019/03/27/romania-arrests-two-serbians-in-major-cocaine-bust/>).
- Schengenvisa News (2019), 'Dutch government asks European Commission to suspend visa-free movement for Albanians', 31. мај (<https://www.schengenvisainfo.com/>

news/dutch-government-asks-european-commission-to-suspend-visa-free-movement-for-albanians/)

SELEC (Southeast European Law Enforcement Center) (Центар за спровођење закона у југоисточној Европи) (2017), 'Laboratories for illegal production of precursors and synthetic drugs discovered during a joint investigation supported by SELEC', 18. децембар (<https://www.selec.org/laboratories-for-illegal-production-of-precursors-and-synthetic-drugs-discovered-during-a-joint-investigation-supported-by-selec/>).

SELEC (2022), 'The North Macedonian and Turkish law enforcement authorities made one of the biggest seizure of synthetic drugs in Southeast', 17. фебруар (<https://www.selec.org/the-north-macedonian-and-turkish-law-enforcement-authorities-made-one-of-the-biggest-seizure-of-synthetic-drugs-in-southeast/>).

Shapi, K. and Ilazi, H. (2014), 'National general population survey on drug use and attitudes in Kosovo 2014 according to the EMCDDA protocols', EMCDDA, Лисабон (https://www.emcdda.europa.eu/drugs-library/national-general-population-survey-drug-use-and-attitudes-kosovo-2014-according-emcdda-protocols_en).

Shaw, G. (2022), *Crisis in harm reduction funding: the impact of transition from Global Fund to Government support and opportunities to achieve sustainable harm reduction services for people who inject drugs in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Kosovo*, Montenegro, Romania and Serbia*, Correlation – European Harm Reduction Network (C-EHRN) (Корелација – Европска мрежа за смањење штете), Амстердам, Вилњус, Земун.

Sinoruka, F. (2022), 'Albanian gangs growing cannabis indoors to avoid detection', *BalkanInsight*, 25. мај (<https://balkaninsight.com/2022/05/25/albanian-gangs-growing-cannabis-indoors-to-avoid-detection/#:~:text=%E2%80%9CAlbanian%20cannabis%20is%20sent%20to,control%20problem%2C%20the%20report%20says>).

SIPA (2019), 'Sarajevo: sipa otkrila oko 22 kilograma opojne droge operativna akcija kodnog naziva "KAFA"', State Investigation and protection agency (SIPA) (Државна агенција за истраге и заштиту), 20. октобар (<http://www.sipa.gov.ba/bs/aktuelnosti/operativna-akcija-kodnog-naziva-kafa/15088>).

Slobodna Bosna (2021), 'Ni ne sluteći šta se događa: Kako je zbog aplikacije za dopisivanje pala jaka kriminalna grupa u BiH', 20. новембар (https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/224588/ni_ne_sluteci_sta_se_dogadja_kako_je_zbog_aplikacije_za_dopisivanje_pala_jaka_kriminalna_grupa_u_bih.html).

Spanish News Today (2022), 'Eight foreigners arrested in Alicante as police shut down huge international drug ring', 10. јун (https://spanishnewstoday.com/eight-foreigners-arrested-in-alicante-as-police-shut-down-huge-international-drug-ring_1788120-a.html).

Swissinfo.ch (2019a), 'Swiss authorities dismantle big heroin ring', 7. мај (https://www.swissinfo.ch/eng/society/albanian-connection_swiss-authorities-dismantle-big-heroin-ring/44947282).

Swissinfo.ch (2019b), 'Tonne of cocaine seized in Switzerland and Hong Kong', 25. јул (https://www.swissinfo.ch/eng/society/international-operation_tonne-of-cocaine-seized-in-switzerland-and-hong-kong/45122188).

Tirana Post (2021), 'The murder of Devi Kasmi, the former Greek commando is sentenced to life imprisonment. But who is suspected of being the orderer?', 1. март (<https://tiranapost.net/aktualitet/vrasja-e-devi-kasmit-denoht-meburg-perjete-ish-komandoja-grek-por-k-i493552>).

Todd, A. (2019), 'EU Commission reviewing Albanian visa bans', OCCRP, 6. јун (<https://www.occrp.org/en/daily/9889-eu-commission-reviewing-albanian-visa-bans>).

Townsend, M. (2019), 'Kings of cocaine: how the Albanian mafia seized control of the UK drugs trade', *The Guardian*, 13. јануар (<https://www.theguardian.com/world/2019/jan/13/kings-of-cocaine-albanian-mafia-uk-drugs-crime>).

Trkanjec, Z. (2022), 'North Macedonia police seize 1.5 tons of marijuana', *Euractiv*, 10. фебруар (https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/north-macedonia-police-seize-1-5-tons-of-marijuana).

UNAIDS (2022), *The key populations atlas* (<https://kpatlas.unaids.org/dashboard>).

UNODC (2020), *Measuring organized crime in the Western Balkans*, United Nations Office on Drugs and Crime (Канцеларија Уједињених нација за дрогу и криминал) (<https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf>).

UNODC (2022), *World drug report 2022*, United Nations Office on Drugs and Crime (Канцеларија Уједињених нација за дрогу и криминал), Беч (<https://www.unodc.org/unodc/data-and-analysis/world-drug-report-2022.html>).

US Department of State (Амерички Стејт департмент) (2022), *International Narcotics Control Strategy Report, volume I, drug and chemical control*, Bureau of International Narcotics and Law Enforcement Affairs (INL) (Биро за међународну борбу против наркотика и спровођење закона), (<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/03/22-00767-INCSR-2022-Vol-1.pdf>).

Velaj, D. (2022), 'New details from the mega-operation of the seizure of 1 ton of marijuana in Vlora, the value of the drug is 10 million euros, the ship without a flag would arrive in Pulja', *SOT*, 10. август (<https://sot.com.al/english/aktualitet/detaje-te-reja-nga-megaoperacioni-i-kapjes-se-1-ton-marijuane-ne-vlor-i530341>)

Veljović, L. and Vučinić, P. (2022), 'Blockchain & cryptocurrency laws and regulations 2022 Montenegro', *Global Legal Insights* (<https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/blockchain-laws-and-regulations/montenegro>).

Vijesti (2018), 'O kriptoalutama se potrebno detaljno informirati, uloženi novac nije osiguran', 9. јануар (<https://vijesti.ba/clanak/389130/o-kriptoalutama-se-potrebno-detaljno-informirati-ulozeni-novac-nije-osiguran>).

Vijesti (2022), 'Dronom pokušali da 'prebace' devet kilograma marihuane, policija bespilotnu letelicu otkrila kod Skadarskog jezera', *Euronews*, 8. април (<https://www.euronews.rs/evropa/region/44123/dronom-pokusali-da-prebace-devet-kilograma-marihuane-policija-bespilotnu-letelicu-otkrila-kod-skadarskog-jezera/vest>).

WHO (2017), *Action plan for the health sector response to viral hepatitis in the WHO European Region*, World Health Organization (Светска здравствена организација), Женева.

WHO (2019), *Assessment of viral hepatitis in Kosovo*, World Health Organization (Светска здравствена организација), Копенхаген.

Xinhua (2017), 'Bulgaria seizes 3.72 tons of heroin precursor', 6. април (http://www.xinhuanet.com/english/2017-04/06/c_136187804.htm).

Zorić, J. (2020), 'The Jovanjica indictment', YouTube – N1, 13. септембар 2020. (<https://youtu.be/16ksUma446l>).

Zvekić, U. and Roksandić, S. (2021), *Infrastructure of integrity: corruption and anti-corruption pledges in the Western Balkans* (Part 2), GI-TOC, Женева (<https://globalinitiative.net/analysis/corruption-western-balkans/>).

GETTING IN TOUCH WITH THE EU

In person

All over the European Union there are hundreds of Europe Direct information centres. You can find the address of the centre nearest you online (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_en).

On the phone or by e-mail

Europe Direct is a service that answers your questions about the European Union. You can contact this service

- by freephone: 00 800 6 7 8 9 10 11 (certain operators may charge for these calls)
- at the following standard number: +32 22999696 or
- via the following form: european-union.europa.eu/contact-eu/write-us_en.

FINDING INFORMATION ABOUT THE EU

Online

Information about the European Union in all the official languages of the EU is available on the Europa website (europa.eu).

EU publications

You can view or order EU publications from at op.europa.eu/en/publications. Multiple copies of free publications may be obtained by contacting Europe Direct or your local documentation centre (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_en).

EU law and related documents

For access to legal information from the EU, including all EU law since 1951 in all the official language versions, go to EUR-Lex (eur-lex.europa.eu).

Open data from the EU

The portal data.europa.eu provides access to open datasets from the EU institutions, bodies and agencies. These can be downloaded and reused for free, both for commercial and non-commercial purposes. The portal also provides access to a wealth of datasets from European countries.

О овој публикацији

Овај извештај представља свеобухватну анализу ситуације у погледу дроге на Западном Балкану и усмерен је на здравствене и безбедносне аспекте. Пружа холистичко и стратешки усмерено разумевање ситуације у погледу дроге обједињавањем доступних информација о политикама и интервенцијама у области дроге, обрасцима коришћења дроге и њиховим последицама, као и података о производњи дроге и трговини дрогом, те о могућем утицају наведеног на шира питања у погледу безбедности. Ова публикација је израђена у оквиру пројекта *EMCDDA-IPA7* који финансира Европска комисија.

О центру *EMCDDA*

Европски центар за праћење дрога и зависности од дрога (*EMCDDA*) је централни извор и потврђени ауторитет за питања везана за дроге у Европи. Више од 25 година прикупља, анализира и шири научно утемељене информације о дрогама и зависности од дрога и њиховим последицама, пружајући својој публици научно засноване информације о феномену дроге на европском нивоу.

Публикације центра *EMCDDA* су главни извор информација за широк спектар циљних група, укључујући креаторе политике и њихове саветнике; стручњаке и истраживаче који раде у области дрога; и, шире посматрано, медије и ширу јавност. *EMCDDA* са седиштем у Лисабону је једна од децентрализованих агенција Европске уније.